

**UNIVERSITATEA „OVIDIUS” CONSTANȚA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI ȘTIINȚE POLITICE**

**SUPPORT DE CURS
INTRODUCERE ÎN RELAȚIILE INTERNAȚIONALE**

Științe Politice – anul I

prof. univ. dr. Marian COJOC

**CONSTANȚA
2007**

TERMENI OPERAȚIONALI:

- istoria diplomației (știința sau arta negocierilor) – tratează evoluția raporturilor dintre state (vezi Martin Wight, *Politica de putere*);
- istoria relațiilor internaționale - studiază apariția și dezvoltarea marilor probleme internaționale; o lucrare importantă în acest sens este cea a lui Jaques Droz, *Histoire diplomatique de la 1648 a 1919*, Paris, 1972.
- *istoria relațiilor internaționale* nu se limitează la o expunere cronologică a evenimentelor importante din istoria omenirii ci analizează cauzele psihologice ale confruntărilor, punând în lumină interesele multiple și interacțiunile ascunse; este adevărat că instrumentul principal de „înfăptuire” a relațiilor internaționale este *diplomația* (ansamblul de mijloace și activități specifice pe care un stat le pune în slujba politicii sale externe) dar nu exclude și conflictul armat.
- Europa este cea care a inventat conceptele de: *națiune-stat, suveranitate, securitate, subsidiaritate, echilibru al puterii*, etc. ce au dominat relațiile internaționale; exemplu - conceptul de *echilibru al puterilor* a reflectat convingerile tuturor gânditorilor politici importanți ai Iluminismului; în concepția lor, *universul* funcționa potrivit unor principii raționale care se echilibrau între ele; scopul separării puterilor în stat era evitarea despotismului și nu realizarea unei guvernări armonioase, fiecare „ramură” a guvernării în urmărirea propriilor interese ar stăvili excesele, servind prin aceasta binelui comun; aceste idei au fost puse în practică și în relațiile internaționale astfel încât s-a crezut că urmărindu-și propriile obiective, fiecare stat își aduce contribuția la progres, în mod ipotetic (ideal), fiecare garantând pentru bunăstarea tuturor.

Conceptul de *putere*

- **Raymond Aron**, *Paix et guerre entre les nations* – „În sensul cel mai general, puterea reprezintă capacitatea de a face, de a produce sau de a distruge”; *puterea* (unui stat) e condiționată de dezvoltare, întemeindu-se pe determinanți clasici: suprafață, număr de locuitori, forță armată; o dată cu „revoluția industrială”, raportul internațional al forțelor, ierarhia puterilor a fost determinată de indicatorii economici, puterea fiind un proces cantitativ (măsurabil printr-o creștere pe o anumită perioadă de timp a unui agent macroeconomic), dar și calitativ; Raymond Aron definește „marea putere” ca fiind acel „stat capabil în anumite împrejurări să modifice voința indivizilor, grupurilor sau statelor”, stăpânind toate gradele de *influences politics* și de *power politics*.
- În opinia lui **Arnold Wolfers** – *influence politics* – au la bază persuasiunea prin argumente relaționale, prin apelul la sentimente, minciună, șiretenie, prin replicare și prin amenințare, ceea ce nu implică în mod necesar și întrebuintarea forței; ori *power politics* presupune folosirea efectivă a forței, mergând până la război care astfel devine „forța necesară pentru afirmarea dreptului prin singura metodă de care dispune un stat și care este, în consecință, eternă și morală” (idee sugerată de Hegel).
- **Martin Wight** (în *Politica de putere*) clasifică actorii internaționali principali în: *puteri majore, mondiale, dominante, puteri maritime, continentale sau regionale*.

- **Hans Morgentau** (*Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*) a propus un calcul al elementelor *puterii naționale* bazat pe studiul a nouă elemente: caracteristicile geografice, demografia, resursele prime agricole și industriale, numărul și calitatea forțelor armate, capacitatea industrială, calitatea guvernării, calitatea diplomației și moralul național.
- **Kenneth Waltz** (*Theory of International Politics*) relevă importanța următorilor factori în definirea unei *mari puteri*: mărimea teritoriului, numărul populației, dotarea cu resurse, capacitatea economică, puterea militară, stabilitatea politică și competența conducerii.
- De regulă, specialiștii domeniului economiei mondiale au în vedere așa numiții *indicatori de putere*:
 - *Indicatori de putere* – indici sintetici – se calculează dând fiecărui criteriu o anumită pondere:
 - populație – 25%
 - producția de cărbuni – 20%
 - producția de fontă – 10%
 - producția de grâu – 25%
 - comerțul total (intern și extern) – 20%
- **Jean Marzewski** – vorbește despre *sectorul-motor* (termen extrem de important în definirea *puterii* unui stat) care presupune o rată de creștere de 20% peste medie, o pondere relativă de 2% în producția mondială iar prin efectele sale tehnologice condiționează în amonte și în aval „invențiile în ciorghine” în valuri de creștere (dezvoltarea tuturor ramurilor sociale).

Conceptul de suveranitate:

- conceptul a fost elaborat în sec. XVI-XVIII în vederea justificării absolutismului monarhic;
- este un principiu ce desemnează instanța deținătoare de autoritate legitimă;
- reprezintă puterea exercitată de stat în limitele granițelor sale;
- în societatea contemporană se observă unele restrângeri ale suveranității (prerogative ale sale), prin apariția unor instituții supranaționale, considerându-se că este nevoie de realizarea unui echilibru între guvernarea internă și interdependența regională și mondială (vezi principiul supranaționalității introdus de Planul Shuman în anul 1950);
- singura modalitate de a conta în dinamica internațională în vederea consolidării stabilității este participarea la sistemele integrate care controlează piețele și resursele;
- „suveranitatea, în sensul său original, de putere absolută, este nu numai o absurditate, dar o imposibilitate într-o lume a statelor care se mândresc cu independența lor unul față de celălalt și își acordă unul altuia statutul de egal în fața legii” (Arthur Larson, C. Wilfred Jenks et alia, *Sovereignty within the Law*, Dobbs Ferry, Oceana, New York, 1965, p. 11);
- modul de funcționare a comunității internaționale în epoca modernă a impus noi limitări ale suveranității prin integrarea statelor în sisteme structurale (statul, ca entitate politică și subiect de drept național, nu mai poate face față singur presiunii interdependențelor globale – vezi rolul și locul organizațiilor și organismelor internaționale: Fondul Monetar Internațional, Banca Mondială, etc.);

- mulți analiști consideră că s-a trecut de la faza internațională a relațiilor între state la o fază post-internațională; James Rosenau (*Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*, London, 1990) se referă la noțiunea de „relații internaționale” considerând-o „depășită în fața unei tendințe aparente în care din ce în ce mai multe interacțiuni, din cele care susțin politica mondială, se desfășoară fără implicarea directă a a națiunilor sau statelor; Valentin Stan consideră că acest lucru nu modifică esența competiției între state, subordonată încă doctrinei realismului politic și promovării interesului național, dar modifică radical substanța relațiilor între state și modul de promovare a intereselor;
- schimbările profunde de pe scena relațiilor intrernaționale au ca principal efect erodarea suveranității;
- Ken Booth (*Security in Anarchy: Utopian Realism in Theory and Practice*, în „International Affairs”, vol. 67, nr. 3, July 1991) consideră că „suveranitatea se dezintegrează. Statele sunt mai puțin capabile să-și îndeplinească funcțiile tradiționale. Factorii globali afectează la o scară din ce în ce mai largă hotărârile luate de guverne. Modelele de identificare devin din ce în ce mai complexe, pe măsură ce oamenii își afirmă loialitățile locale, dar vor să împărtășească valori și stiluri de viață globale. Distincția tradițională între politica externă și internă este mai puțin valabilă ca oricând” (Valentin Stan, *România și eșecul campaniei pentru Vest*);
- în România, conceptul de *suveranitate* a preocupat în mod deosebit, epocile modernă și contemporană; după realizarea statului național și unitar român (1918), prezervarea suveranității a devenit o constantă a statului român (în opinia lui Ilarion Filipescu, *Congresele și conferințele în viața internațională*, Sibiu, 1944, *suveranitatea* sinonimă *independenței*, reprezenta „ceea ce da dreptul statelor de a se adresa în congrese și conferințe” fiind, totodată, „cea mai generală expresie juridică a puterii de stat”; *suveranitatea de stat* echivala cu dreptul „pe care îl are acel stat de a sta pe picior de egalitate cu oricare altul”).

Conceptul de subsidiaritate:

- „în esență, subsidiaritatea este un termen socio-politic și nu un principiu juridic sau constituțional” (Marc Wilke and Helen Wallace, *Subsidiarity: Approaches to Power-Sharing in the European Community*, RIIA Discussion Paper No. 27, Royal Institute of International Affairs, 1990, p. 5) o metodă de echilibrare a puterilor destinată să limiteze tentațiile implicării excesive a instituțiilor de tip supranațional;
- potrivit lui Andrew Duff (*Towards A Definition of Subsidiarity*, în Andrew Duff, ed., *Subsidiarity within the European Community, A Federal Trust Report, Federal Trust for Education and Research*, London 1993, p. 29) „subsidiaritatea este principiul care alimentează dezvoltarea democrației federale europene. Prin federal înțelegem dispersia puterilor între autorități democratice separate dar coordonate”; a fost din ce în ce mai des invocat în procesul de construcție europeană începând cu anii 70 (Actul Unic European-1987); pe larg în Valentin Stan *România și eșecul campaniei pentru Vest*;
- apare expres menționată în art. 3B din Tratatul de la Maastricht (1992), Tratatul asupra Uniunii Europene: „Comunitatea acționează în limitele competențelor care îi sunt conferite și ale obiectivelor desemnate prin prezentul tratat. În domeniile care nu țin de competența sa exclusivă, Comunitatea nu intervine, conform principiului subsidiarității, decât dacă și doar în măsura în care obiectivele acțiunii respective nu pot fi realizate satisfăcător de către statele membre”.

Conceptul de *securitate*:

- reprezintă capacitatea unui stat de apărare a valorilor fundamentale și de afirmare a acestora în raport cu celelalte state pe arena internațională;
- *securitatea* echivalează cu argumentul *forță* – forță armată de care depinde capacitatea de reacție a statului într-o situație limită; în momentul în care forța armată se diminuează, securitatea statului este amenințată; operează la toate nivelele de analiză: individual, statal, sistemic și identifică atât un motiv de comportament, cât și o posibilă condiție universală; până de curând, *securitatea* (unui stat) a fost sinonimă cu apărarea militară, dar datorită sofisticării căilor de agresiune asupra unui stat și a modalităților de supraviețuire, sfera securității s-a lărgit considerabil;
- **trăsăturile** securității sunt date de apărarea militară, multiplicarea capacității de reacție în fața eventualelor multiple agresiuni; studierea dinamicii stărilor conflictelor dintre state, națiuni, la nivel global;
- conceptul de **securitate** în condițiile evoluției relațiilor internaționale contemporane impune, în mod cert, o dilatare a acestuia, ca ar putea fi tradus în următorii termeni:

- 1.** *securitate militară* - continuă să fie în centrul problematicii securității de ansamblu: „Din punct de vedere istoric și logic, prevenirea activităților militare ale altor națiuni pentru a depăși frontierele fizice este cea mai îngustă funcție a puterii militare. Asigurarea inviolabilității teritoriale nu este un scop în sine; ea înseamnă protejarea cetățenilor împotriva violenței militare, a proteja traiul și condițiile lor de viață” – Gert Krell; interdependența din ce în ce mai accentuată în cadrul sistemului mondial – pe vectori economico-financiari sau ecologici, a determinat impulsul către aprecierea și definirea securității în termeni supranaționali; această nouă dimensiune la noile dimensiuni ale securității, în perioada contemporană, a impus analiza problematicii „securității colective” și „securității comune”; dacă apărarea colectivă este sinonimă alianțelor, securitatea colectivă nu cunoaște coaliții predeterminate și nici inamici predefiniți,
- 2.** *securitate economică* (teoreticienii o văd în centrul actualelor preocupări privind domeniul securității),
- 3.** *securitatea regimului politic* (se referă la stabilitatea organizațională a sistemului de guvernare și a ideologiei care îl sprijină),
- 4.** *securitatea ecologică* (menținerea biosferei planetare precum și la asigurarea resurselor indispensabile mediului ambiant și supraviețuirii unei comunități umane).

- *securitatea* s-a tradus și în termenii de existență a sistemului *securității colective* și în perioada dintre cele două războaie mondiale dar și în perioada postbelică (vezi OSCE); *scopul securității colective* – în sensul larg este tradus prin apărarea status-quo-ului, împotriva oricăror schimbări violente; în caz limitat, special, *securitatea colectivă* înseamnă salvarea statului angrenat într-o acțiune militară sau de altă natură, prin angajamentele sale de către semnatarii unui prezumtiv tratat de securitate colectivă;
- **securitate relativă** – Mihail E. Ionescu, *Războaiele civile în ultima decadă a secolului XX. Pericol prin contaminare*, în „Dosarele istoriei”, nr. 3 (43), 55: „Consecințele neintenționate ale unor eforturi, dirijate internațional, pentru

transformarea economico-socială a unor societăți, sau acțiuni de prevenire ori zăgăzuire ale conflictelor intrastatale determină amplificarea și prelungirea acestora. Astfel, rolul instituțiilor financiare internaționale, care urmăresc ajustarea structurală, privatizarea sau reforma economică, este desigur neîndoiește în declanșarea unor conflicte intrastatale. Astfel, în Iugoslavia anilor '80 politica acestor instituții financiare internaționale, care a urmărit liberalizarea economică, a privilegiat anumite regiuni în detrimentul altora; ceea ce s-a suprapus pe anumite clivaje economice și etnice, contribuind la amplificarea cerințelor de descentralizare și, în final, de secesiune. Oricum, o astfel de abordare nu trebuie absolutizată, întrucât deși politici similare au fost aplicate de organizațiile financiare internaționale și în alte state din estul Europei, rezultatul nu a fost același ca în Iugoslavia. În mod identic, se poate constata că politici similare ale instituțiilor financiare internaționale aplicate unor state cu regim politic asemănător din Africa au determinat consecințe diferite. Cu alte cuvinte, variabila liberalizării economice nu induce în societățile-gazdă, cu necesitate, vectorul de violență. Pe de altă parte, acțiunea organizațiilor de sprijin umanitar în zonele afectate de conflict intrastatal induce vectori de prelungire sau exacerbare a acestora. Astfel, în Bosnia, de pildă, doar 33% din sprijinul de hrană furnizat de organizațiile internaționale a ajuns la populație, restul fiind deturnat către facțiunile în confruntare, cărora le-a întărit potențialul logistic. În Zair, ori în Sudan lucrurile se petrec aproape similar, în alte state, funcționarii acestor agenții internaționale sprijină înarmarea unor grupuri pentru a-și asigura securitatea și, deopotrivă, distribuirea ajutoarelor care, în timp, devin factori autonomi în peisajul de violență unde acționează. Intervențiile cunoscute sub numele de *operațiuni de menținere a păcii*, care au cunoscut o amplă frecvență după sfârșitul Războiului Rece, își au, la rândul lor, consecințe perverse în câmpul conflictelor intrastatale. Operațiile "de menținere a păcii" au fost și sînt întreprinse — acesta este, de altfel, rolul lor stipulat în Carta ONU — în scopul de a despărți taberele în luptă și a asigura stabilitatea și pacea în țara sau regiunea respective. Ele sînt întreprinse la decizia ONU sau a organizațiilor internaționale de securitate, de genul Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa, în general, astfel de operații își ating scopul, cum se demonstrează a fi fost cazul în diverse regiuni din fosta Iugoslavie, asigurînd oprirea focului și instalarea unei securități relative, favorabile funcționării instituțiilor comunitare. În alte cazuri însă, astfel de operații de menținere a păcii nu au făcut altceva decît să prelungească războiul civil, în Liberia, în august 1990, la opt luni de la declanșarea războiului intern, Nigeria, membru al Comunității Economice a Statelor din Africa de Vest (ECOWAS), a decis să intervină din motive umanitare. Momentul în care a fost declanșată această operație de menținere a păcii — a cărei motivație este destul de obscură — a fost cel în care forțele lui Charles Taylor controlau aproape întregul teritoriu al Liberiei și începuseră asediul Monroviei. Imediat, Taylor a declarat trupele de menținere a păcii forțe intervenționiste și a trecut la atacarea lor, ceea ce a determinat o prelungire a conflictului. Practic, eșecul și cauzele ascunse ale acestei operații de menținere a păcii au creat o situație pe care, în teorie, trebuia s-o prevină sau s-o stingă, în august 1990, cînd forțe ECOWAS au intervenit în Liberia, bilanțul victimelor era „doar” de 4-5.000 de morți, iar în 1997, pe fondul unui război prelungit, ele se ridicau la aproape 150.000. Iar, în octombrie 1994, erau deja peste 1,2 milioane de refugiați; deopotrivă, războiul devenise contagios fiind afectate Sierra Leone și Guineea. Astfel de consecințe perverse ale acțiunilor de prevenire a conflictelor

intrastatale și de asistență a victimelor acestora au determinat și opinii radicale privind modalitatea de gestionare a unor astfel de războaie. Una dintre acestea (aparținând lui E. Luttwak) apreciază că asemenea războaie trebuie lăsate să se consume, pentru că doar în acest chip, atunci când este definit învingătorul și acesta își poate impune voința înfrîntului, pacea este durabilă. Operațiile de menținere a păcii nu fac altceva decît să amîne un astfel de deznodămînt natural, ceea ce are consecințe asupra stabilității societății în cauză și totodată asupra suferințelor ei. Oare, trebuie ca astfel de conflicte intrastatale trebuie lăsate să se consume natural, evitînd orice măsură de prevenire sau gestionare internațională? Dezbaterea este foarte amplă, iar ea nu-și găsește locul aici. Trebuie însă menționat că în nici un fel comunitatea internațională nu-și poate permite să asiste nepăsătoare la escaladarea violenței — cu toate consecințele ei — într-un anumit loc fără a interveni, pentru că astfel ea însăși se pune sub riscul contagiunii instabilității și, finalmente, războiului generalizat (regional sau altfel)”.

Geopolitica - devenire conceptuală și considerații teoretice

Trecutul disciplinei relevă un traiect marcat de o dezvoltare ideatică și conceptuală raportată la următoarele preocupări dedicate:

- a. determinismului geografic,
- b. geo-istoriei umanității (Fernand Braudel o numea „geografie umană retrospectivă”),
- c. geografiei politice (1897, Ratzel-lucrarea *Politische geografie* în care își propunea să studieze statul în raporturile sale cu solul pe care se sprijină; trecerea de la geografia umană propriu-zisă la geografia politică cu rol determinant pe factorii naturali).

În luna aprilie a anului 1899, într-o prelegere ținută de profesorul în știința statului de la Universitatea din Upsala, **Rudolf Kjellen** (1846-1922) a fost lansat termenul de *geopolitică*. Pentru autor, *geopolitica* era un capitol al științei politice, alcătuită din cinci componente:

- *topopolitica* – o știință specială despre așezarea țării în cadrul larg al politicii și – anume, studiul vecinilor (simpla vecinătate sau complicata vecinătate-vecinătatea cu state mari sau mici), distanțele față de principalele centre de forță și de cultură ale timpului sau de așezarea propriu-zisă a statului la centru, intermediară sau la margini (Sergiu Tămaș, *Geopolitica, o abordare prospectivă*),
- *ecopolitica* – analiza statului ca economie-gospodărie,
- *demopolitica* – analiza statului din perspectivă demografică,
- *kratopolitica* – analiza statului ca formă de guvernământ sau de putere,
- *sociopolitica* – analiza statului ca societate (*Geopolitica*, vol. I, Iași, Editura Glasul Bucovinei, p. 31).

Școala geopolitică germană

În anul 1923 a apărut în Germania revista „Zeitschrift fur Geopolitik”, unde Henning Korhoiz definea noul termen astfel: „Tânăra știință a *geopoliticii* urmărește să descopere numeroasele influențe geografice asupra evenimentelor politice din diferite state și asupra vieții neamurilor care le constituie pe acestea și să formuleze, pe cât posibil, regularitățile pe care le prezintă (...) ea caută să pună la îndemână indicații politice de ordin practic, pornind de la teoriile geografiei și ale istoriei”.

Se poate spune că **Fr. Ratzel** (1844-1904) a definit tendințele geopoliticii școlii germane lansând două concepte de bază în analiza statului: *spațiul-der Raum* și *poziția-die Lage*. Prima condiție în exprimarea unui stat era potrivit lui Ratzel, mărimea spațiului și poziția geografică privilegiată autorul

lansând „legile de expansiune a statelor:

1. întinderea lor crește odată cu progresul culturii proprii;
2. întinderea spațială cât mai mare declanșează alte manifestări ale dezvoltării statale;
3. unitățile politice cu o însemnătate redusă trebuiau asimilate pentru creșterea continuă a factorului de putere;
4. amplasarea frontierei era cea care materializa creșterea forței și schimbările teritoriale;
5. absorbția regiunilor importante pentru dezvoltarea proprie: bazine fluviale, litoral maritim, teritorii bogate;
6. expansiunea teritorială începea prin anexarea unei civilizații inferioare;
7. îngurgitarea teritorială continuă”.

Karl Haushofer (1869-1946), discipol al lui Ratzel, a considerat geopolitica drept „conștiința geografică a unui stat”; geopolitica era „știința despre formele de viață politice în spațiile de viață naturale, ce se străduia să înțeleagă dependența lor de pământ și condiționarea lor de-a lungul mișcării istorice; ea își propune să furnizeze argumente pentru acțiunile politice; ideea care poate unifica prin forța ei mai multe spații de viață este o pan idee, este Imperiul Ascuns sau frontul de val al unei puteri ideologice”.

Școala geopolitică franceză

Jaques Ancel (1878-1943) în lucrarea *Manual géographique de politique européenne* (1936, Paris), a afirmat că termenul lansat de Kjellen nu definea altceva decât *geografia politică*, teoreticienii geopoliticii germane nedepășind stadiul cercetării lui Ratzel (Sergiu Tămaș, *op. cit.*, pp. 37, 40). În lucrările sale Ancel a avut în vedere în special, problema frontierelor dar și condiționarea geografică în procesul formării națiunilor. Apărută în anul 1936, *Géopolitique* este lucrarea în care Jaques Ancel a expus teoria sa legată de conceptul de *frontieră*, concept văzut de autor ca fiind determinat de om și nu de natură.

Paul Vidal de la Blanche (1845-1918) a avut un rol decisiv în conturarea termenului de *geografie umană* care definea interacțiunea omului cu spațiul geografic. Diversitatea peisajului și transformările omenesti imprimă spațiului o gamă diferită de reacții. Teoria geografică vidaliană a impus conceptul de *alegere* oferind o modalitate de înțelegere a raportului *determinare - alegere umană* (vezi Sergiu Tămaș).

Pierre-Marie Gallois (ofițer al Armatei Aerului din Franța) – a fost adeptul liniei de *realpolitik*, publicând numeroase studii de geopolitică în diferite reviste de specialitate, reușind să reintroducă disciplina *geopoliticii* la Școala Navală de Război începând cu anul 1957, după ce în anul 1950 a fost eliminată din programa de învățământ superior din Franța. Gallois a definit geopolitica drept „studiul relațiilor care există între conduita unei politici de putere dusă pe plan internațional și cadrul geografic în care acesta se exercită” (*Géopolitique: les voix de la puissance*, 1990), fiind totodată și autorul teoriei despre „puterea de persuasiune a celui slab asupra celui puternic” (vezi Aymeric Chauprade, François Thual). Astăzi, potrivit lui Pierre Gallois, *geopolitica* este mai mult preocupată de administrarea politică a teritoriului, așa cum este el organizat, decât de deplasarea frontierelor (Pierre Gallois, *Geopolitique, les voix de la puissances*). *Geostrategia* – în opinia sa, presupune o delimitare strictă, termenul având o utilizare esențialmente militară, în raport cu forța sau cu ideea întrebuirii ei. Totuși, atât *geopolitica* cât și *geostrategia* deși includ războiul, nu se limitează la acesta.

Yves Lacoste în lucrarea *Géographie, ça sert d'abord à faire la guerre* (1976) a readus în discuție problema teritoriilor ca fundament în stările conflictuale, adăugând conceptele *teritorialitate* și

reprezentare. Potrivit lui Lacoste, teritoriile devin obiecte de dispută nu doar prin bogățiile pe care le conțin ci datorită ambițiilor care animă actorii de pe arena relațiilor internaționale, putând vorbi despre adevărate „instincte” teritoriale ale statelor.

Christian Daudel – structura obiectului geopoliticii putea fi segmentată în trei părți:

- a. geopolitica actuală „realizează o nouă sinteză a istoriei, a spațiului teritorial, a resurselor morale și fizice ale unei comunități care se situează astfel în ierarhia puterilor, în locul pe care îl ocupă sau, mai curând, în locul asigurat de meritele sale”;
- b. geopolitica ia în considerare „dimensiunea politică a teritoriilor și a activităților ce se desfășoară aici”;
- c. geopolitica poate fi „definită și ca studiu al relațiilor internaționale în general, și al raporturilor diplomatice între state, în particular”.

El distinge în cadrul obiectului de studiu al geopoliticii mai multe subsisteme precum:

- a. *geostrategia* (urmărind ca finalitate securitatea și apărarea);
- b. *geosofia* (știința de a gândi spațiul);
- c. *geopraxis* (studiul haosului și echilibrul sistemelor politice dispuse în spațiu);
- d. *geostiința* (cunoașterea geospațială-instrument de cercetare, reprezentare și explicare).

În privința *geostrategiei*, Daudel considera că „se manifestă mai multă logică intelectuală a acțiunii imediate” deoarece ea trebuia „să gândească spațial faptul militar”.

Jean-Christophe Rufin în lucrarea *L'Empire et les nouveaux barbares* (1991) a lansat conceptul de *zonă gri*, definit prin lipsa de control a statului dintr-o anumită arie, ceea ce permite înflorirea economiei subterane, a criminalității, rețelelor mafiote, etc. (Aymeric Chauprade, François Thual).

Școala geopolitică anglo-americană

Alfred Thayer Mahan (1840-1914), amiral al Statelor Unite ale Americii la sfârșitul secolului al-XIX-lea, în lucrarea *The interest of America in Sea Power* (1897), ierarhiza puterile lumii în funcție de modul în care acestea stăpânesc mările (Sergiu Tămaș), *geopolitica* urmărind, potrivit autorului, „valoarea strategică a poziției geografice” a unui stat, „poziția geografică limitrofă pe o întindere însemnată cu Oceanul Planetar și absența unor vecini puternici”. Pentru Mahan, puterea maritimă era marcată de șase elemente caracteristice: poziția geografică, extinderea teritorială, configurația fizică, numărul populației, mentalitatea, formele de guvernământ; caracterul complex al puterii maritime a fost subliniat și de amiralul englez Herbert Richmond (1873-1946), în lucrările *Puterea navală și oamenii de stat*, *Flota ca instrument de politică*, viceamiral Wegener, amiral Castex, amiral Pierre Barjot, Pierre Lacoste au amplasat la baza puterii maritime trei grupe de factori: poziția geografică favorabilă, resursele naturale, factorii politici.

Cel care a accentuat mai mult rolul *geostrategiei* pe fundament *geopolitic* a fost **Halford J. Mackinder** (1861-1947) care a lansat termenul de *regiune pivot* (*Pivot Area*) ce desemna vasta zonă euro-asiatică, teritoriul ce va ajunge în timp să fie stăpânit de Rusia, care a înlocuit Imperiul Mongol iar presiunea continuă exercitată de ea asupra țărilor vecine este asemănată de autor, cu raidurilor centrifuge ale popoarelor de stepă.. Tot Mackinder în lucrarea *Democratic ideals and reality* (1919), a plasat Rusia în *heartland* - ul insulei mondiale ce desemna masa continentală euro-asiatică la marginea ei situându-se popoarele maritime cu reale calități novatoare, în timp ce *heartland*-ul este ocupat de popoare cu un grad de civilizație redus, în cazul nostru Rusia, care încearca să forțeze ieșirea la mare. Zona centrală a „insulei mondiale” era delimitată, de teoreticianul englez, de Arctica, Asia centrală, Marea Baltică și Marea Neagră.

Nicholas Spykman (1893-1943) a introdus între obiectivele urmărite de geopolitică *securitatea de stat* în componența căreia distingea trei mari categorii de factori: factori geografici (mărimea

teritoriului, situarea geografică etc.), factori economici (resurse agricole, industriale și demografice) și factori politici (stabilitate politică, grad înalt de integrare socială, etc.); lui îi aparține și termenul de *rimland* care desemna regiunea de margine a *heartland-ului*, spațiu de o reală importanță *geostrategică*; între cele mai importante obiective ce trebuie urmărite de geopolitică, Spykman a insistat asupra celor care defineau „stabilitatea stării de securitate”: rolul strategico-militar al regiunilor de coastă și localizarea acestora; responsabilitatea fiecărui stat cu privire la propria securitate; importanța pe care o reprezintă pentru fiecare stat balanța mondială a puterii.

John G. Stroessinger a considerat în lucrarea *The night of nations* (New York, 1973) că *puterea* este marcată de anumite dimensiuni, putând fi evaluată în termeni de natură psihologică și relațională. În viziunea autorului menționat, balanța potențială poate înclina când spre *forță*, ca principal instrument al puterii când spre elementul *psihologic* ce ar caracteriza un posibil stat dominant.

Goefrey Parker în lucrarea intitulată *The geopolitics of domination* (Londra, 1988) a analizat caracteristicile geopolitice ale marilor puteri de-a lungul timpului: Imperiul Otoman, Spania, Austria, Franța, Germania și Rusia (care au deținut în anumite momente istorice o poziție privilegiată în *heartland* luptându-se și pentru cea a *rimland-ului*). Astfel, aria culturală ulterior devenită stat dominant ar avea potrivit lui Parker, un *macrocentru* și o *periferie* care devin în cazul expansiunii, *centrul originar*, centru situat într-o zonă de hotar, de frontieră politică și militară. Potrivit lui Parker, economia precară duce la agresivitatea claselor sociale conducătoare, trecându-se în acest fel la stadiul „b” din cadrul primei faze din creionarea statului dominant care prin politica de cucerire ajunge să stăpânească zonele cheie, de real interes geopolitic ale statului (teritoriului) ocupat. Odată cu extinderea teritorială apare și problema consolidării și dezvoltării economice, macrocentrul menținându-se „într-o atitudine militară generatoare de noi cuceriri”.

Stadiul al doilea al statului extins s-ar caracteriza potrivit aceleiași teorii, prin erijarea centrului drept protector al periferiei, Parker numind acest fapt simbolic, „întoarcerea cuceritorului”.

Samuel Huntington a publicat în anul 1993 în periodicul „Foreign Affaires” un articol care va sta la baza celebrei lucrări *Ciocnirea civilizațiilor și sfârșitul ordinii mondiale*. Potrivit analistului conflictele din cadrul relațiilor internaționale se datorează *civilizațiilor* definite, în special, după apartenența religioasă. Teoria lui Huntington a cunoscut serioase și numeroase critici deoarece nu poate explica dezarticulațiile interne din cadrul societăților (ex. conflictele interne din lumea islamică).

Saul Cohen, fost președinte al Asociației Geografilor Americani, susține că lumea contemporană prezintă o ierarhie geopolitică având următoarele caracteristici: spațiile geografice globale (*realms*), regiunile, națiunile-state și unitățile subnaționale; potrivit acestuia ar exista două spații globale: maritim și continental; „cel maritim este deschis schimburilor comerciale și, în general, ideilor de schimb, iar cel continental este orientat către sine; fiecare spațiu global conține câteva regiuni distincte, astfel că în zona maritimă el distinge America de Nord și zona caraibiană, Europa maritimă și Maghreb, Asia de coastă și Africa subsahariană (America de Sud, Africa și Asia de Sud se întind în afara acestor zone globale, formând ceea ce Cohen a numit „a patra sferă de marginalitate”); o altă expresie introdusă de Cohen este cea a „zonelor aflate sub presiune geopolitică” (*shatterbelts*), zone fragmentate din punct de vedere politic, situate la întâlnirea dintre spațiile mari – continentale și maritime; „zonele aflate sub presiune geopolitică” sunt sub influența marilor spații, pot fi atrase de o parte sau de alte, sau pot rămâne divizate (divizarea spațiilor), ca urmare a intereselor atât de diverse (politic, economic, cultural, religios) dintr-o anumită zonă; astfel de zone sunt identificate de Cohen în Asia de Sud-Est, Orientul Mijlociu (aici Cohen amintește puterile regionale: Egipt, Iran, Irak, Israel, Siria, Turcia, zona putând evolua tot către spațiul maritim, îndeosebi după colapsul URSS); o altă expresie introdusă de Cohen este și cea de *poartă de trecere* (*gateway*) dintre regiuni; acestea sunt zone distincte din punct de vedere cultural și istoric, iar din punct de vedere economic sunt mai dezvoltate decât zonele din jur; statele situate în aceste zone sunt, îndeosebi, ca întindere și populație, mici sau

medii, dar geografic, asemenea spații leagă două căi comerciale importante, deseori maritime, jucând un rol integrator între regiuni; cea mai importantă poartă de trecere, potrivit lui Cohen, este reprezentată de grupul de țări central și est-europene care asigură legătura între Marea Baltică și Marea Adriatică, aflate între cele două spații, maritim și continental; alte regiuni importante pentru definirea porților de trecere ar fi: zona caraibiană (punct de legătură între America de Nord și de Sud), zona din Orientul Mijlociu care face legătura între Marea Mediterană și Marea Roșie, Hong Kong (Paul Dobrescu, *Geopolitica*).

Teoreticienii geopoliticii românești

A. Golopenția, Simion Mehedinți, I. Conea, M. Popa Vereș au încercat să explice rolul și locul statului român în cadrul politicii mondiale; în ajunul celui de-al doilea război mondial și ulterior, au editat și o revistă („Geopolitica și geoistoria”); au căutat să evidențieze identitatea culturală neolatină pentru a conștientiza și forurile internaționale despre situația teritoriului național al României aflat într-o proporție de 1/3 sub ocupație străină.

Pentru **Anton Golopenția**, *geopolitica* era în primul rând cercetare, având ca obiect potențialitatea statelor în funcție de teritoriu, neam, populație, economie, structură socială, cultură, rolul ei fiind informativ. Termenul de geopolitică avea cel puțin trei semnificații:

- a. teorie și cercetare a condițiilor geografice ale unui stat,
- b. informație politică externă,
- c. mit politic-obiectiv specific pentru justificarea eventualelor revendicări teritoriale.

Ion Conea considera geopolitica „o știință a zilei” care își propunea drept obiect de studiu mediul politic planetar sau „jocul politic dintre state”; acest mediu trebuia definit pe baze geografice deoarece „geografia condiționează, explică și caracterizează” mediul în cauză. Tot astfel, geopolitica reprezenta „expresia politică a unui ansamblu de elemente geografice care converg în ea”.

M. Popa Vereș aprecia că „obiectul geopoliticii este condiționat de structura spațiului geografic pe de o parte, iar pe de alta, de fenomene sociale și economice ce sunt orientate la rândul lor, de idealuri politice și nevoile istorice ale statului ca expresie a comunității și suveranității naționale”.

Simion Mehedinți a delimitat existența a trei etape în demersurile umanității pentru cucerirea spațiului geografic, *faza oceanică* fiind una dintre ele. Importanța ieșirii la mare potrivit autorului, este deosebită deoarece statul care va putea stăpâni apa, va domina întreg comerțul mondial prin controlarea comunicațiilor maritime.

În aceeași ordine de idei, **I. Bălănescu** aprecia importanța mării sub trei aspecte: ca rezervor de bogății naturale, rețea infinită de drumuri maritime, teatru de operațiuni maritime în conflictele dintre popoare, puterea maritimă însumând totalitatea mijloacelor prin care un stat își exercită drepturile sale proprii pentru exploatarea mării în vederea obținerii a cât mai multor foloase economice, politice și militare. Ea variază în funcție de situația geografică sau de modul în care este valorificată capacitatea proprie.

Conceptul de alianță (vezi Martin Wight, *Politica de putere*):

- În teorie – alianța reprezintă „o promisiune de asistență reciprocă militară între două ori mai multe state suverane” (Arnold Wolfers, *Alliances*, în „International Encyclopedie of Social Science”, New York, 1968); alianțele implică o colaborare militară, ceea ce le distinge de cele fără un astfel de atribut, colaborări ori asocieri cu caracter economic sau politic – împotriva unui terț, deosebindu-se de organizațiile de securitate colectivă (Liga Națiunilor) sau de asocierile dintre organizații guvernamentale; alianțele sunt un subset al fenomenului

„alinierilor”, abordarea teoretică a alianțelor a căutat să răspundă la următoarele întrebări: de ce se aliniază statele, cum își aleg statele alianțele, ipotezele fiind: statele se aliază împotriva actorilor care le amenință, adică procedează la „balanța de putere”, statele se aliniază cu cele care le amenință ori cu o expresie concretă (*se dă cu cel mai tare*); ajutorul (financiar sau nu numai) induce alinierea cu donatorul, statele își aleg aliații pe criterii ideologice; penetrarea politică facilitează alianța; în perioada post Război Rece, s-a remarcat că într-un sistem multipolar apar două dileme ale alianței – una opusă celeilalte – care împiedică funcționarea „balanței de putere”: prima este dilema „reacției în lanț”, pe care K. Waltz o ilustrează cu situația dinaintea primului război mondial iar a doua dilemă este cea numită „împovărare a aliatului” (*buck-passing*) prin care statele încearcă să paseze asupra aliaților costurile compensării eventualului inamic, în scopul de a avea o și mai mare libertate de acțiune; în teoretizarea alianțelor în relațiile internaționale s-a trecut la aplicarea teoriei *jocurilor cu „n” factori: greutatea, câștigul, coaliția, beneficiul; teoria agregării* - organizarea elementelor unui sistem în grupuri care tind să adune elemente înalt compatibile, lăsându-le pe cele mai puțin compatibile în afară; *teoria peisajului* – își are ca punct de plecare un set de „n” actori-state-națiuni (Mihail E. Ionescu).

ORIENTĂRI ÎN TEORIA RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE:

REALISMUL

- reprezentanți: Raymond Aron, Edward Hallett Carr, Robert Gilpin, John Herz, George Kennan, Henry Kissinger, Stephen Krasner, Hans Morgenthau, Susan Strange, Kenneth Waltz;
- separă relațiile internaționale de arena realităților politice interne din fiecare stat; obiectivul realismului politic este apărarea integrității teritoriale și independenței politice prin respectarea și aplicarea *balansului de putere; balansul de putere* reprezintă un vector important pentru predicția comportamentului statelor din arena internațională; gruparea statelor se face astfel încât să se poată evita preponderența de putere a unora sau unuia; pus în aplicare, realismul are la bază capacitatea militară a unui stat precum și potența științificului; realismul relațiilor internaționale prezintă două forme de exprimare:
- realiștii consideră că sistemul internațional este anarhic, iar relațiile internaționale pot fi cel mai bine înțelese prin descifrarea modului în care puterea este distribuită între state, în ciuda egalității legale formale, distribuția inegală a puterii înseamnă că arena relațiilor internaționale este o formă a „politicii de putere” (*power politics*); relațiile internaționale reprezintă un domeniu al necesității (statele trebuie să obțină putere pentru a supraviețui într-un mediu competitiv) și al continuității în timp; când realiștii analizează schimbarea în sistemul relațiilor internaționale, ei se concentrează asupra schimbărilor echilibrului de putere dintre state și tind să nu țină cont de posibilitatea unei schimbări fundamentale în dinamica sistemului; adepții acestei teorii subscriu acestor ipoteze de bază când explorează următoarele probleme:
 - o sursele principale ale stabilității și instabilității în sistemul relațiilor internaționale;
 - o perceperea echilibrului de putere real și dezirabil între state;
 - o „comportamentul” marilor puteri unele față de celelalte și față de statele mai slabe;
 - o sursele și dinamica schimbărilor contemporane în echilibrul de putere.

În literatura de specialitate, unii autori vorbesc despre:

- **Realism existențial** – bazat pe desemnarea realităților concrete ale statului respectiv în raport cu sistemul internațional.
 - **Neorealism** – respinge reîntoarcerea la balansul de putere și propune realizarea unui ansamblu de angajamente de securitate colectivă.
 - **Funcționalism structural** – conform acestei teorii elementul central îl constituie problema conducerii, a *leadership-ului*; funcționalismul structural este fundamentat pe teoria statului hegemonic ce impune ordine în relațiile internaționale, nerecurgând la cuceriri; școli funcționaliste:
- **Robert Gilpin** – subliniază necesitatea stabilității hegemonice respingând *balansul puterilor*; elementul de bază îl constituie *forța* statului hegemonic sub toate aspectele; elementul care reglează dispersarea stabilității hegemonice este războiul; Gilpin consideră că după Westfalia (1648), ciclul imperial a fost schimbat cu principiul balansului de putere pentru a se ajunge, treptat, la o succesiune de hegemonii datorate triumfului statelor în forma națională; deosebirea dintre stadiile de creștere economică și statele hegemonice în expansiune a determinat redistribuirea puterii și dezechilibrul internațional al factorilor de putere.
 - **George Modelski** – a teoretizat și adâncit modelul *leadership-ului* mondial: anarhia ce se produce în sistemul mondial determină perioade stricte de ierarhizare a statelor și a celor care conduc; *puterile hegemonice* impun puterea fără cucerire, prin forța economică, maritimă etc; Modelski propune etape seculare care permit schimbarea actorilor principali de la o etapă la alta.

LIBERALISMUL

- reprezentanți: Norman Angell, Charles Beitz, Michael Doyle, Francis Fukuyama, David Held, John Hobson, Stanley Hoffman, Richard Rosecrance, Woodrow Wilson, Alfred Zimmer;
- liberalii consideră relațiile internaționale ca o posibilă sursă de progres și transformare teleologică; punând libertatea individuală mai presus de orice, considerând că statul se cuvine să fie oprit de la acțiuni de natură a o submina.
- pe plan intern, puterea statului liberal constituțional este limitată de răspunderea sa democratică față de propriii cetățeni, de nevoia de a respecta cerințele economiei de piață și normele de drept; liberalii consideră că, în ciuda dificultăților pe care le presupune transferul acestor constrângeri la nivel internațional, ele trebuie instituite pentru a promova stabilitatea atât în raporturile dintre statele suverane, cât și în interiorul acestora,
- liberalismul (reprezentat de Norman Angell, Woodrow Wilson și Alfred Zimmer) a fost subapreciat și considerat o formă de *idealism* sau *utopism* de către autoproclamații *realiști* ai vremii. Lui;
- prăbușirea Uniunii Sovietice, și deci a comunismului drept concurent global al capitalismului, le-a asigurat liberalilor contemporani, la sfârșitul secolului al XX-lea, prilejul de a afirma tradiția intelectuală și importanța liberalismului; deși unele tendințe contemporane par a confirma teoriile „idealiștilor”, liberalismul trebuie să răspundă la noi provocări, pe măsură ce forțele capitalismului global subminează aparenta *victorie* a democrației liberale, la sfârșitul Războiului Rece.

TEORIILE CRITICE/RADICALE

- reprezentanți: John Burton, Robert Cox, Richard A. Falk, Andre Gunder Frank, Johan Galtung, Vladimir I. Lenin, Andrew Linklater;
- teoreticienii grupați în această categorie sunt preocupați de sursele inegalității structurale, inerente sistemului internațional, și de modalitățile în care acestea ar putea fi depășite;
- inspirându-se adesea din gândirea tradițională marxistă, dar nelimitându-se la aceasta, ei pun în lumină modul în care relațiile internaționale fac posibil, și tind să ascundă, inechitățile sistemului capitalist global; pornind de la acest fapt, teoreticienii radicali consideră că teoria și practica nu sunt domenii separate și autonome de gândire și acțiune, exprimându-și nemulțumirea față de reformele internaționale care se limitează la organizarea relațiilor dintre state, mai ales când se bazează pe capacitatea și pe voința așa-numitelor *mari puteri*; de asemenea, criticii consideră că atât realismul cât și liberalismul servesc menținerii distribuției elementare a puterii și a bunăstării; în fapt, ei proclamă supremația analizei critice privind condițiile istorice care au condus la instaurarea inegalității, forțele materiale și ideologice care o susțin și potențialul de a reforma radical sistemul în favoarea unei ordini mondiale mai drepte.
- nici unul dintre adepții criticismului nu consideră că suveranitatea este un concept care va deveni desuet și nici nu agreează ideea potențialului *noilor mișcări sociale* de a se substitui proletarilor clasei muncitoare revoluționare transnaționale a lui Marx și a lui Lenin.

TEORIA SOCIETĂȚII INTERNAȚIONALE

- Hedley Bull, Terry Nardin, John Vincent, Michael Walzer, Martin Wight;
- preocupările principale ale autorilor importanți din această secțiune se îndreaptă asupra noțiunilor de drept și moralitate care operează între state; ridicând probleme centrale de teoria relațiilor internaționale pe care realiștii și liberalii tind să le neglijeze;
- termenul de *societate internațională* înseamnă că, în ciuda absenței unei autorități centrale, statele adoptă modele de conduită care se constituie pe baza constrângerilor morale și legale și se supun acestora; pornind de la aceste idei, relațiile internaționale nu pot fi înțelese în mod adecvat ca manifestare a politicii de putere (așa cum susțin realiștii) și devine posibil să nu fie necesară transformarea radicală a ordinii internaționale pentru a înfăptui justiția și pacea globală (așa cum solicită radicalii);
- pentru Martin Wight, teoria relațiilor internaționale reprezintă o alternativă la realism și idealism în studiul relațiilor internaționale. Hedley Bull pretinde că *instituțiile* societății statelor (războiul, marile puteri, dreptul internațional, diplomația și echilibrul de putere) sunt cruciale pentru menținerea ordinii internaționale;
- teoreticienii societății internaționale privesc relațiile internaționale ca pe o arenă socială unde competitorii - state suverane - se relaționează nu numai în calitate de concurenți la putere și bunăstare, ci și ca deținători ai unor drepturi speciale, ai unor privilegii și obligații (din punctul de vedere al metodei, ei accentuează importanța abordării istorice);

POSTMODERNISMUL

- Richard Ashley și Robert Walker au atras atenția asupra felului în care știința și puterea sunt strâns legate în teoria și practica relațiilor internaționale contemporane; autorii au pus în evidență potențialul și limitele cunoașterii sale;

- pentru cei doi, cercetătorii relațiilor internaționale sunt mereu în căutarea unui ideal greu de sesizat, a unei fundamentări filozofice dincolo de jocul puterii prin care se asumă și se recomandă reforme ale modalităților de administrare a afacerilor de stat;
- distincția modernă dintre teorie și practică este înlocuită cu termenul *discurs*, care estompează dihotomia dintre realitate și reprezentarea ei textuală; îndeosebi Ashley este angajat într-un proiect de *deconstrucție* a disciplinei, expunând strategiile prin care discursuri specifice despre putere/știință construiesc ierarhii conceptuale opuse și aparent înăbușă păreri diferite;
- Robert Walker își fixează privirea critică asupra discursului despre *suveranitate*, care este luat ca atare de mulți cercetători din domeniu, dar care ne reglează și sentimentul timpului, istoriei și progresului; refuzând să se angajeze într-o analiză empirică sau normativă, bazată pe noțiunile moderne de rațiune și adevăr, acești gânditori se limitează la a lumina latura întunecată a modernității; Max Weber se profilează cu proeminență în lucrările lui Walker. El sugerează că în studiul relațiilor internaționale se manifestă „cușca de fier” a modernității, care ne limitează capacitatea de a imagina posibilitățile politice ale unei schimbări radicale.

FEMINISMUL ÎN RELAȚIILE INTERNAȚIONALE

- Jean Bethke Elshtain, Cynthia Enloe, J. Ann Tickner;
- până în anii '80, în ciuda pătrunderii feminismului în alte științe sociale, rolul diferențelor dintre sexe (*gender*) în teoria și practica relațiilor internaționale a fost, în general, ignorat; astăzi, o serie de gânditori feminisți și-au îndreptat abordările critice spre acest domeniu, în care cercetarea a fost indiferentă față de chestiunea diferențelor dintre sexe;
- o dată cu sfârșitul Războiului Rece, cu revenirea la *politicile de identitate*, la care se alătură critica susținută a pozitivismului specific domeniului din anii '80, oportunitatea de a examina rolul genului în relațiile internaționale a fost luată în considerare de o serie de cercetători feminisți.

TEORIILE DESPRE NAȚIUNE

- Benedict Anderson, Ernest Gellner, Anthony D. Smith;
- astăzi, naționalismul se răspândește peste tot în lume, amenințând să fărâmițeze unele state și să contopească altele în *state-națiuni* noi.
- naționalismului i se acordă atenție mai mare, întrucât astăzi diferența dintre războiul între state și războiul din interiorul statelor este mai puțin evidentă; una dintre cele mai mari probleme ale ordinii mondiale la sfârșitul secolului al XX-lea este modalitatea de reconciliere a principiului suveranității statului (care protejează distribuția teritorială actuală) cu cel al autodeterminării popoarelor (care amenință constant cu modificarea frontierelor conform unui principiu normativ vag), în acest sens sunt prezentate lucrările a trei gânditori ai teoriei națiunii și naționalismului;
- Benedict Anderson cercetează fenomenologia națiunii, descriind condițiile istorice ale apariției națiunii sub formă de *comunitate imaginată* și a explorat procedurile care susțin recursul mai degrabă la națiune decât la alte epicentre de loialitate politică ale erei moderne.

SCHEMA FACTOLOGICĂ A RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE ÎN SEC. XX ȘI ÎNCEPUTUL SEC. XXI

- la începutul sec. XX, Statele Unite și Germania s-au specializat în diferite *sectoare-motoar* (chimie, industrie metalurgică, energie), în timp ce declinul britanic era evident; mondializarea politicii externe germane s-a înscris într-un sistem neomercantilist, agresiv, ce dorea impunerea a tot ce era *Made in Germany* (în anul 1899, jurnalistul englez Williams a publicat lucrarea *Made in Germany* în care atrăgea atenția opiniei publice asupra dezvoltării anumitor sectoare economice germane); ascensiunea spectaculoasă a Germaniei a neliniștit celelalte puteri europene, deoarece Germania putea ridica pretenții pentru reîmpărțirea sferelor de influență (potrivit expresiei lui Michel Korinamn ne aflăm în perioada *când Germania gândea lumea*), legitimându-și obiectivele prin intermediul unei noi discipline: *geopolitica* (vezi dimensiunea geopoliticii în școala germană-curs I); în acest caz, la focarul tradițional de tensiune – Alsacia și Lorena s-au adăugat altele: Europa danubiană, Orientul Mijlociu, zona mediteraneană; peste Ocean, Statele Unite a preluat din anul 1898 controlul asupra următoarelor teritorii: Cuba, Porto-Rico în Caraibe, Guam și Filipine în Pacific (de menționat este și faptul că în anul 1903, Henry Ford a pus bazele primei firme americane producătoare de automobile); ambele state – Germania și SUA vor juca un rol important în desfășurarea evenimentelor ulterioare pe scena politică mondială.
- în preajma primului război mondial s-au confruntat două sisteme diplomatice: *Antanta* (articulată pe axa Paris-Sankt Petersburg la care s-a adăugat Londra) și *Puterile Centrale* (Viena-Berlin); „punerea la încercare a blocurilor” apare în cazul „miza Balcanilor” (conflictele din Bosnia-Herțegovina, războaiele balcanice), în criza marocană la care s-au adăugat alte conflicte din întreaga lume; toate aceste „crize” nerezolvate sau fals rezolvate au dus la izbucnirea primului război mondial putându-se vorbi despre o adevărată „criză a alianțelor” (vezi și eșecul alianțelor din perioada dintre cele două războaie mondiale).

Europa la finalul primului război mondial. Repere cronologice

- finalul primului război mondial a însemnat dispariția de pe scena politică a lumii a trei mari imperii: Austro-Ungar, Rus, Otoman;
- învingătorii (cei patru „Mari”: W. Wilson, Lloyd George, G. Clemanceau, Orlando) au stabilit principalele repere ale lumii post-război la Conferința de pace de la Paris (12 ianuarie – 28 iunie 1919) pe respectul principiului naționalităților și punerea sub control a Germaniei (economic, militar, politic), considerată drept principal responsabil pentru declanșarea războiului;
- destrămarea Imperiului Austro-Ungar a dus la o reformulare a întregului spațiu european (dacă în anul 1914 în Europa existau 22 de state, în 1920 - 29); pentru Europa Centrală și de Sud-Est menționăm apariția unor noi state: Austria, un stat mic, de 84.000 km²; Ungaria – a fost redusă, prin mișcările teritoriale, la un stat de 92.000 km²; Polonia a primit Galiția; România – Transilvania și Bucovina, Italia – Trentinul și Tirolul de Sud; Croația, Slovenia și Bosnia au format Regatul sârbilor, croaților și slovenilor, care a încorporat Muntenegru; Bulgaria a pierdut o parte din Macedonia în favoarea Iugoslaviei; Turcia a păstrat din Europa – Constantinopolul și a primit Anatolia;
- tratatele de pace nu au formulat explicit, însă, problemele minorităților; în cadrul statelor nou create sau extinse teritorial existând numeroase minorități naționale;
- prin tot ceea ce au adus cu sine, tratatele păcii de la finalul primei conflagrații mondiale au împărțit statele lumii (în special statele europene) în state „satisfăcute” de noile coordonate și așa-numitele state „revizioniste” care s-au văzut obligate să accepte la momentul 1919, 1920 condițiile păcii, dar care, în politica externă din perioada 1920-1939, au căutat revizuirea tratatelor: Germania (a considerat Versailles un diktat), Italia (a văzut în sistemul de pace o „victorie mutilată”), Ungaria, Rusia, Bulgaria, Turcia; ordinea instaurată de tratatele de pace a fost una fragilă și nesigură;
- la accentuarea instabilității spațiului european a contribuit și apariția „statului roșu” după venirea la putere a bolșevicilor în fostul Imperiu Rus, care a fost redus prin obținerea independenței Finlandei, a Țărilor Baltice, a Basarabiei (s-a unit cu România); în plus, Franța și Marea Britanie au considerat Tratatul de la Brest-Litovsk drept o trădare în favoarea Germaniei; până în anul 1920 în Rusia s-a desfășurat un conflict între elementele „roșii” și armatele „albilor” susținute de puterile occidentale; anul 1920 a marcat victoria bolșevismului;

Constituirea și evoluția Societății Națiunilor (1920-1939)

- punctul 14 al mesajului președintelui S.U.A. – W. Wilson, în Congres la 8 ianuarie 1918, a prevăzut crearea unei „asociații generale a națiunilor” care să garanteze independența și integritatea teritorială a tuturor statelor;
- la Conferința Păcii de la Paris, la insistențele președintelui Wilsona fost adoptată în unanimitate, la 29 aprilie 1919, un text care a devenit Pactul Societății Națiunilor, text ce a fost inclus în toate tratatele de pace;
- oficial, Societatea Națiunilor a fost înființată la 16 ianuarie 1920; sediul – Geneva; principiul fundamental – securitatea colectivă definită prin art. 10 din Pact (membrii Societății Națiunilor, prin însăși apartenența la organizație, își oferă o garanție reciprocă de securitate);
- instituțional, Societate Națiunilor dispune de: o Adunare, care se întrunea anual, compusă din delegații statelor membre, care dispun fiecare de un vot; rolul său – votarea rezoluțiilor și a recomandărilor; Consiliul – format din patru membrii permanenți, după părăsirea de către S.U.A.: Franța, Marea Britanie, Italia, Japonia, și din patru membrii nepermanenți (din anul 1922 – șase, în anul 1929 - nouă); Consiliul are în vedere stabilitatea mondială;

- în anul 1926 – a aderat și a fost acceptată ca membru al Societății Națiunilor – Germania (Japonia și Germania s-au retras în anul 1933); 1934 – U.R.S.S.; Italia s-a retras în anul 1937;
- dintre conferințele desfășurate sub egida Societății Națiunilor amintim Conferința dezarmărilor de la Geneva – 2 februarie 1932 – a fost un eșec total; la conferință Germania a reclamat „egalitate de drepturi” în privința înarmărilor;
- deși întâlnirile „marilor” diplomați ai „marilor” state europene din anii 20, 30 ai secolului XX au creat impresia unei diplomații deschise, Societatea Națiunilor a fost marcată, ca și instituție suprastatală, internațională, de eșec, datorită: regulei unanimității (art. 5 din Pact bloca orice decizie importantă); absența unei forțe militare internaționale; insuficiența sau, mai bine spus, inexistența sancțiunilor împotriva statelor considerate agresoare; Societatea nu a reușit să creeze un cadru real de facilitare economică.

Conflicte, tratate și conferințe în perioada interbelică

Europa

- martie 1919 – crearea Internaționalei a III-a la Moscova de către delegați ai partidelor comuniste și socialiste;
- 1919 – 1920 – războiul dintre Turcia și Grecia – a fost primul conflict armat ce a decurs din regulile impuse la Conferința Păcii;
- 1920 – 1921 – războiul ruso-polonez; din dorința de a reface teritorial Polonia anului 1772, generalul Pilsudski a atacat Rusia; prin Tratatul de la Riga (12 martie 1921) frontiera poloneză a depășit cu 150 km la est de linia propusă de puterile Antantei;
- crearea Micii Înțelegeri - 14 august 1920 – a fost încheiată Convenția dintre Cehoslovacia și Regatul Sârbo-Croato-Sloven, prin care se urmărea: respectarea Tratatului de la Trianon, ajutor reciproc în caz de atac neprovocat; 23 aprilie 1921 – a fost încheiată Convenția dintre România și Cehoslovacia – a fost introdus un nou articol referitor la concertarea acțiunilor vis-a-vis de manifestările revanșarde ale Ungariei; 7 iunie 1921 – a fost încheiată Convenția dintre România și Regatul Sârbo-Croato-Sloven în care au fost înscrise următoarele principii: respectarea status-quo-ului european, respingerea politicii revizioniste, apărarea granițelor.
- mai 1921 – Conferința de la Spa în privința reparațiilor: suma despăgubirilor pe care Germania le datora s-a ridicat la 132 miliarde mărci aur, din care 52% revenea Franței; Germania ea condamnată la ruină sau urma să plătească prin exporturi; pretextând o întârziere a vărsământului, Franța a ocupat bazinul Ruhr, în ianuarie 1923;
- 1921 – tratat de comerț încheiat între Marea Britanie și Rusia;
- aprilie 1922 – Tratatul de la Rapallo – reluarea legăturilor economice și militare dintre Germania și Rusia;
- proclamată la 30 decembrie 1922, U.R.S.S. a fost recunoscută în anul 1924 de Marea Britanie, Italia și Franța;
- octombrie 1922 – „Marșul asupra Romei” condus de Benito Mussolini;
- iunie 1923 – în Bulgaria a fost instaurat guvernul Ţankov, după un puci al ofițerilor bulgari;
- septembrie 1923 – în Spania a fost instaurată dictatura militară a generalului Primo de Rivera;
- „problema reparațiilor” a fost reglementată de două planuri americane: Dawes (1924) și Young (1929) prin care au fost stabilite vărsăminte eșalonate până în anul 1988;
- octombrie 1925 – Acordurile de la Locarno – Germania a recunoscut granița sa occidentală cu Franța și Belgia, Marea Britanie și Italia, garantând acordul; armata franceză a evacuat Ruhr-ul în decembrie 1925;
- ianuarie 1925 – Ahmed Zogu a devenit președinte cu puteri sporite în Albania;

- mai 1926 – în Polonia a avut loc o lovitură militară condusă de Pilsudski;
- 27 august 1928 – a fost semnat inițial, de 15 state, și adoptat de 57, pactul Briand – Kellog de renunțare la război în reglementarea relațiilor internaționale;
- ianuarie 1929 – în Iugoslavia a avut loc lovitură de stat a regelui Alexandru;
- iulie 1932 – instaurarea regimului Salazar în Portugalia;
- ianuarie 1933 – Hitler a devenit cancelar al Germaniei;
- martie 1933 – lovitură de stat a lui Dollfuss din Austria și instaurarea unei dictaturi austrofasciste;
- 9 februarie 1934 – la Atena - România, Iugoslavia, Grecia, Turcia au semnat pactul de constituire al Înțelegerii Balcanice, adeziunea fiind deschisă tuturor statelor balcanice;
- septembrie 1934 – U.R.S.S. a intrat în Societatea Națiunilor;
- iunie 1935 – acordul naval anglo-german prin care Hitler a consimțit să reducă efectivele marinei germane la 35% din acelea ale marinei britanice, obținând dreptul de a avea tot atâtea submarine ca și Marea Britanie;
- octombrie 1935 – invazia Italiei în Etiopia; a fost condamnată de Societatea Națiunilor care a votat sancțiuni economice; nici SUA și nici Germania nu le-a respectat;
- 7 martie 1936 – Hitler a invadat Renania demilitarizată; în acel moment Germania nu era pregătită să reziste la o ripostă a Franței însă Parisul nu a reacționat;
- august 1936 – Grecia - lovitură de stat a generalului Metaxas;
- 1 noiembrie 1936 – Mussolini a oficializat alianța germano-italiană – „Axa Roma - Berlin”;
- 25 noiembrie 1936 – Germania și Japonia au semnat un pact anti-Komintern împotriva U.R.S.S.; în 1937 s-a alăturat și Italia;
- februarie 1938 – instaurarea regimului de autoritate monarhică a regelui Carol al II-lea în România;
- 13 martie 1938 – proclamarea Anschluss-ului (Austria a fost anexată de Germania);
- primăvara anului 1938 – Partidul German al Sudeților a reclamat autonomia regiunii; 30 septembrie 1938 – Acordul de la Munchen – participanți: Hitler, Chamberlain, Mussolini, Daladier – a atribuit Germaniei regiunea cehoslovacă Sudet; Chamberlain a fost convins că „a salvat pacea pentru o generație”; la scurt timp, Cehoslovacia a fost desmembrată – Polonia a anexat Teschen, Ungaria - sudul Sloveniei, instaurându-se și un guvern slovac autonom;
- 15 martie 1938 – Cehoslovacia a acceptat protectoratul german asupra Boemiei și Moraviei;
- aprilie 1939 – Italia a invadat Albania pe care a anexat-o imediat;
- 22 mai 1939 a fost pecetluit „pactul de oțel” între Germania și Italia;
- 23 august 1939 a fost semnat Pactul germano – sovietic (Ribbentrop-Molotov); un protocol secret a împărțit Polonia, Țările Baltice, Basarabia, Bucovina.

America

- 19 martie 1920 – Senatul SUA nu a ratificat Tratatul de la Versailles; SUA nu face parte din Societatea Națiunilor; garanția anglo-americană asupra frontierei franceze a căzut; în noiembrie 1920 – Harding, reprezentant al republicanilor, a fost ales președinte; deviza sa: „America first !”;
- S.U.A. a urmat față de Europa o politică de izolare, *activând* în America Centrală și de Sud: 1923 Tratatul Gondra (colaborarea dintre state în pofida tensiunilor existente) și, mai târziu, prin „politica bunei vecinătăți” promovată de Roosevelt;

- 1921-1921 – Conferința de la Washington a marcat încheierea următoarelor tratate: Convenția maritimă prin care s-a stabilit dimensiunea flotelor celor cinci mari puteri: SUA, Marea Britanie, Japonia, Franța, Italia; Convenția celor patru puteri (SUA, Marea Britanie, Franța, Japonia) a garantat un statu-quo al posesiunilor din Pacific; Convenția celor nouă puteri care a garantat independența chineză și a obligat China la o politică „a ușilor deschise”; Convenția Shandong – Japonia a retrocedat Chinei – Shandong și Kiaochou, retrăgându-și trupele din Siberia;
- SUA au devenit primul partener comercial și primul investitor din America Latină; politica de „big stick” este tot mai greu acceptată în zonă: 1927-1933 – conflictele din Nicaragua;
- 1929 – a fost adoptat Memorandumul Clark – printru care SUA și-au anunțat intenția de a trece la o politică de bună vecinătate; această politică a fost prelungită până în anul 1930;
- începând cu anul 1936 – președintele SUA, Roosevelt s-a angajat într-o politică de înarmare vizându-se întărirea securității naționale.

Asia – Extremul Orient (pentru Orientul Mijlociu vezi capitolul „Lumea islamică și regulile sale”)

- după Conferința dezarmărilor de la Londra (1930) – Japonia s-a considerat nedreptățită datorită procentului păstrat: 5:5:3 în privința înarmărilor dintre SUA, Marea Britanie și Japonia; Japonia și-a început expansiunea – Manciuria, India, Myanmar, Statele Malaya, Australia, Singapore, Noua Zeelandă, Filipine, Guam, Indochina, Indiile Olandeze; în anul 1934, Japonia a denunțat Convenția maritimă de la Washington;
- martie 1932 – a fost proclamat statul „Manciukuo” – stat teoretic independent, dar, de fapt, sub protectorat japonez; acțiunea japoneză a primit doar o condamnare verbală din partea Societății Națiunilor; în martie 1933, Japonia s-a retras din Societatea Națiunilor;
- 26 iulie 1937 – Japonia a atacat China fără nici o declarație de război; în anul 1938 – trupele nipone au ocupat în întregime estul Chinei, marile porturi, centrele importante comerciale și industriale.

Chestiunea Orientului Mijlociu și Apropiat-cronologie:

- Islamul este una dintre cele trei mari religii ale omenirii, beneficiind de peste un miliard de adepți; propăvăduiește supunerea și „stăpânirea de sine” dar are adepți care dau dovadă de nesupunere și rebeliune; se bazează mai presus de orice pe credința intimă și implicare personală, refuzând existența preoților dar este resințită ca o lege severă, permanent în vigoare; unora aduce alinare (adeptilor), altora produce spaima, fascinând și beneficiind, totodată, de o maltratare mediatică din cauza barbariei și violenței comise în numele ei;
- disputa pentru succesiune a dus la apariția a două școli de gândire – *Sunni* și *Șia*; majoritatea discipolilor lui Mohammed credeau că, întrucât Profetul nu-și numise un urmaș, cel care avea să-i urmeze trebuia desemnat de companionii Profetului; celălalt curent de gândire susținea că Mohammed l-a desemnat ca urmaș pe Ali, ginerele său; la moartea lui Mohammed, sunniții au preluat puterea, deși șiiții s-au declarat a fi adevărații moștenitori ai Profetului; în Irak, unde alcătuiesc majoritatea, șiiții au fost oprimați în anii '70 și '80 de Saddam Hussein precum și în războiul din Golf.
- *chestiunea Orientului Mijlociu* este cunoscută ca fiind *problema Orientului* care a apărut odată cu prăbușirea Imperiului Otoman; înfrângerea acestuia a trezit speranța arabilor, Marea Britanie susținând constituirea unui regat (acțiunile colonelului Lawrence); totuși, Declarația Balfour (1917) a făcut referire la constituirea unui „cămin național evreiesc” în

- Palestina ca de altfel și aranjamentele secrete încheiate în mai 1916 între diplomații Sykes și Picot; în acest fel, Regatul Arab a durat mai puțin de un an;
- în funcție de interesele proprii, Marea Britanie și Franța au modificat în zonă frontierele în funcție de propriile interese: Londra a anexat Mosul (regiune bogată în petrol) creând Transiordania;
 - între 1920 și 1923, Mustafa Kemal a recuperat prin forță regiunea de coastă a Smirnei, refuzând proiectul statului Kurdistan, prevăzut în Tratatul de la Sevres, alimentând nemulțumirile poporului kurd divizat în cinci state; toate aceste neîmpliniri au alimentat obiectivele organizațiilor secrete ce practică activismul politic și militar: la arabi. *Frații musulmani*, la evrei, *Hagana*, *Irg-un* și grupul *Stern*; mai târziu, în timpul războiului, partidul *ba'th* încearcă să adapteze socialismul la țările arabe;
 - 1922 – Egiptul și Irakul au devenit independente; în Egipt, Londra caută să își protejeze „liniile de comunicație” cu imperiul; tot acum au fost fixate frontierele Kuweitului, fost protectorat englez;
 - 1923 – prin Tratatul de la Lausanne au fost anulate formarea Kurdistanului și a Armeniei;
 - 1925 – Liga Națiunilor a atribuit Irakului, regiunea Mosul;
 - 1925-1926 – Siria se revoltă împotriva dominației franceze;
 - 1926 – cu ajutorul Marii Britanii a fost format Regatul Arabiei Saudite;
 - 1928 – prin Tratatul de la Mosul au fost reîmpărțite procentele la *Irak Petroleum Company* (în anul 1912 a fost fondată compania *Turkish Petroleum*, concesionată de Irak în anul 1925 și redenumită *Irak Petroleum Company*); capitalul la *Irak Petroleum Company* a fost distribuit astfel: 52,5% companiilor petrolifere engleze, 21,25% companiilor Statelor Unite ale Americii, 21,25% companiilor franceze;
 - 1929 – au avut loc înfruntări violente între arabi și evrei în Palestina;
 - 1930 – Irakul a devenit primul stat independent din lumea arabă;
 - 1931 – Congresul Arab de la Ierusalim instigă opinia publică împotriva emigrației evreiești;
 - 1937 – comisia Peel a elaborat un plan de împărțire a Palestinei între un stat evreiesc, un stat arab și regiunea Ierusalim, plasată sub mandat;
 - 1938 – a fost descoperit un mare zăcământ de petrol în Arabia Saudită;
 - 1939 – Cartea Albă britanică a luat în considerare formarea unui singur stat binațional în Palestina și anumite restricții asupra imigrației evreiești;
 - 1941 – Iranul a fost ocupat în zona nordică de armata U.R.S.S. iar în sud de cea britanică; în anul 1945, U.R.S.S. a instalat în zona sa de ocupație Republica Kurdă și Republica Azerbaidjanului de Sud; ambele au dispărut cu ajutorul armatelor Statelor Unite ale Americii
 - 1945 – cu sprijinul Londrei, a luat ființă Liga Statelor Arabe;
 - 1947 – ONU a votat împărțirea teritorială a Palestinei;
 - 1948 – a luat ființă statul Israel; s-a declanșat un război între statul evreiesc și țările Ligii Arabe;
 - 1955 – Iranul s-a alăturat Pactului de la Bagdad prin care se prelungea spre est zona de securitate NATO;
 - septembrie 1960 Bagdad– a luat ființă Organizația Țărilor Exportatoare de Petrol (OPEC); statele semnatare au fost: Venezuela, Iran, Irak, Arabia Saudită, Kuweit, la care s-au adăugat – Qatar, Libia, Indonezia, Abu Dhabi, Algeria, Nigeria, Ecuador, Gabon;
 - 1961 – Kuweitul și-a obținut independența;
 - 1967 – Israelul a invadat Cisiordania;

- 1968, Organizația pentru Eliberarea Palestinei a început să execute raiduri în Israel, din Libanul de Sud; la începutul anilor '70 Libanul a devenit singura bază a OEP, în urma expulzării acesteia din Iordania;
- 11 noiembrie 1982 – un tânăr a intrat cu un Mercedes alb, plin cu exploziv, în cartierul general din Tyr al armatei israeliene; explozia a distrus clădirea cu opt etaje și a omorât 141 de persoane; *a fost prima bombă umană*; doi ani mai târziu a fost dezvăluită identitatea atacatorului – Ahmad Qassir, 17 ani, membru al Rezistenței Naționale Libaneze, atentatul fiind revendicat de Hezbollah (Partidul lui Dumnezeu), care nu avea atunci o identitate bine determinată;
- 1982-1985 – au avut loc cel puțin 13 atacuri similare; modul de atac, de inspirație iraniană, includea transportul bombelor în mașini, valize sau chiar cu ajutorul unui măgar;
- 1985 a fost constituită Rezistența Islamică;
- în timpul războiului dintre Iran și Irak, Khomeini a justificat practica trimiterii copiilor peste câmpurile minate, prin proslăvirea tinerilor șiiți; băieții, nu mai mari de nouă ani, își sacrificau viețile ca detonaori umani de mine, pe câmpurile irakiene, pentru a elibera drumul în fața armatei iraniene;
- 18 aprilie 1983, ambasada SUA de pe faleza din Beirut a fost distrusă de o explozie masivă, soldată cu 63 de morți; în momentul atacului, membrii CIA din Beirut aveau o întâlnire cu principalii experți ai Agenției în problemele Orientului Mijlociu; în acel moment, Washingtonul, prin președintele Reagan, a declarat: *„Acest atac criminal împotriva misiunii noastre diplomatice nu ne va descuraja să ne continuăm urmărirea scopului de realizare a păcii în regiune și vom merge mai departe pe cale despre care știm că este dreaptă”*.
- octombrie 1983 – 241 de militari din Infanteria Marină a Statelor Unite au murit în *cea mai mare explozie non-nucleară, de după cel de-al doilea război mondial și până atunci*; la nici un minut a avut loc o a doua detonație care a ucis 58 de soldați francezi din trupele aeropurtate; menționăm că Forțele Multinaționale (MNF) se aflau în Liban pentru *menținerea păcii în zonă* dar începând cu 19 septembrie crucișătoarele americane s-au implicat direct în războiul civil;
- atentatele din octombrie 1983 au fost revendicate prin telefoane date la Agenția France Presse, de o organizație necunoscută, numită *Jihadul Islamic*, identificată ca fiind compusă din musulmani libanezi și „soldați ai lui Dumnezeu care jinduiesc la martiriu” (...) *„Violența va rămâne singura noastră cale”* – în fapt, Jihadul Islamic nu era decât o altă denumire sau o aripă a Hezbollahului, care a numit atacul asupra ambasadei americane, în manifestul său, *„prima pedeapsă”*;
- liderii Hezbollah se laudă cu o lungă listă de tineri dornici să-și sacrifice viața în atacuri de martiri (disprețuiesc termenul de sinucidere); deși mulți învățați islamici consideră că în Coran este interzisă sinuciderea, Partidul lui Dumnezeu o consideră jertfa supremă într-o apărarea credinței;
- împotriva decretului care împiedica femeile să devină bombe umane, s-a ridicat Rima Fakhri, licențiată în agricultură la Universitatea Americană din Beirut; Sanaa Muhaidily (17 ani), cunoscută sub denumirea de *Mireasa Sudului*, a devenit primul simbol al participării femeilor în lupta contra inamicului, când a intrat cu mașina ei Peugeot albă într-o țintă israeliană, omorând doi soldați;
- 1980-1988 – s-a desfășurat războiul iraniano-irakian;
- august 1990 – Irakul a invadat și anexat Kuveitul care a fost eliberat în ianuarie 1991 de către o coaliție militară condusă de S.U.A. sub egida O.N.U.; Irakul a fost supus unui embargo; potrivit surselor O.N.U., în anul 1995 numărul victimilor acestuia s-a ridicat la 5.200.000 morți;

- 1991 – Istraelul a fost atacat cu rachete Scud de pe teritoriul Irakului; din acel moment, Marc Nouschi consideră că „frontul nu mai este înaintea ci înapoia aglomerărilor urbane” (Marc Nouschi, *Mic atlas istoric al secolului XX*, Iași, Editura Polirom, 2002, pp. 57-61);
- 1998 – a avut loc operațiunea anglo-americană din Irak;

Al doilea război mondial – 1939 – 1945 – repere cronologice

- 1 septembrie 1939 – armatele germane au invadat Polonia – a fost declanșat cel de-al doilea război mondial;
- Marea Britanie și Franța au cerut printr-un ultimatum ca Germania să-și retragă trupele dincolo de graniță;
- 17 septembrie 1939, conform înțelegerilor germano-ruse, URSS a invadat Polonia de Est;
- 29 septembrie 1939 – a fost semnat Tratatul germano-sovietic al granițelor și de prietenie prin care URSS a obținut dreptul de a dispune de Lituania în schimbul unor concesiuni teritoriale;
- 30 noiembrie 1939 – URSS a atacat Finlanda; la 14 decembrie 1939 URSS a fost exclusă din Liga Națiunilor;
- 12 martie 1940 – a fost semnată Pacea de la Moscova – Finlanda a cedat teritorial în favoarea URSS;
- 1940 – a fost încheiat Pactul celor trei puteri: Germania, Italia, Japonia; scopul – o nouă ordine în Europa și Asia de Est; până în anul 1942 la Pact au aderat: Ungaria, România, Slovacia, Danemarca, Finlanda, China-Nanjing, Bulgaria și Croația;
- 15 mai 1940 – Olanda a capitulat în fața armatei germane; la 28 mai a capitulat Belgia;
- 5 iunie – 24 iunie 1940 – „bătălia pentru Franța”; la 14 iunie 1940 – Parisul a capitulat fără luptă;
- 22 iunie 1940 – a fost semnat Armistițiul de la Compiègne – Franța a fost împărțită într-o zonă ocupată și una liberă (Franța de la Vichy);
- 1940 – 1941 – „bătălia Angliei”; un rol important l-a avut războiul aerian;
- septembrie 1940 – ofensiva Italiei (Italia a declarat război Franței și Marii Britanii la 10 iunie 1940) împotriva Egiptului, lansată din Libia; decembrie 1940 – are loc, pe frontul din Africa de Nord, contraofensiva britanică, încununată de succes;
- 1940 – lansarea campaniei italiene asupra Greciei (frontul balcanic);
- 30 august 1940 – cel de-al doilea dictat de la Viena – nord-estul Transilvaniei a fost încorporat Ungariei;
- 22 iunie 1941 – Hitler a atacat URSS fără declarație de război, conform Directivei 21 (Planul Barbarossa); pactul de neutralitate cu Japonia din 13 aprilie 1941 a permis URSS-ului să ducă un război pe un singur front;
- 1941 – SUA: proclamația celor „patru drepturi” – Legea de împrumut și arendare prin care a intrat în vigoare livrarea de material către URSS;
- 14 august 1941 – Churchill și Roosevelt au adoptat „Carta Atlanticului” prin care cele două state renunțau la câștiguri teritoriale, schimbări teritoriale doar în acord cu cei implicați, dreptul la autodeterminare pentru toate popoarele, libertatea mărilor, renunțarea la utilizarea forței armate;
- octombrie-decembrie 1941 – „bătălia Moscovei”; 5 decembrie 1941 – contraofensiva sovietică;
- 7 decembrie 1941 – atacul japonez de la Pearl Harbour; 8 decembrie - declarația de război SUA împotriva Japoniei urmată de declarațiile de război împotriva Germaniei și Italiei;
- 1941 – 1942 – prima conferință de la Washington (SUA, Marea Britanie) – Consiliul de război aliat a decis adoptarea unei atitudini defensive față de Japonia și un plan de debarcare în nordul Africii;

- 1 ianuarie 1942 – Pactul de la Washington – cele 26 de națiuni aflate în război au puterile Axei au hotărât că nu vor încheia vreun armistițiu separat; pactul a devenit viitorul nucleu al Națiunilor Unite;
- 18-26 iunie 1942 – a doua Conferință de la Washington;
- 1942 – a fost încheiată alianța militară germano-italo-japoneză;
- în vara anului 1942 – are loc ofensiva puterilor Axei pe teritoriul sovietic; contraofensiva a fost declanșată la 19 noiembrie 1942;
- octombrie 1942 – a fost declanșată contraofensiva britanică în Africa de Nord;
- 31 ianuarie 1943 – s-a înregistrat capitularea contingentului sudic sub comanda mareșalului Paulus, iar la 2 februarie 1943 a contingentului nordic;
- 14-24 ianuarie 1943 – Conferința de la Casablanca – Roosevelt și Churchill au decis debarcarea în Sicilia; Roosevelt a pretins capitularea necondiționată a Germaniei;
- 10 iulie – 17 august 1943 – Aliații au cucerit Sicilia; după 19 iulie 1943 – regele Victor Emanuel a preluat puterea în Italia, Mussolini fiind arestat și demis; a fost instaurat un guvern condus de mareșalul Pietro Badoglio, fără membri fasciști; la 13 octombrie Italia a declarat război Germaniei; la 12 septembrie Mussolini a fost eliberat de germani – a fost constituită Republica Socială Italiană (Republica de la Salo);
- 28 noiembrie – 1 decembrie 1943 - Conferința de la Teheran (Roosevelt, Churchill, Stalin) – a decis debarcarea din nordul Franței;
- 1943 – ofensiva aliată pe scară largă în Pacificul de sud-vest;
- 23 august 1944 – în România a avut loc o lovitură de stat; mareșalul Antonescu a fost arestat, cabinetul gen. Sănătescu a pus capăt luptei contra URSS; Germania a bombardat Bucureștiul, URSS a ocupat terenurile petrolifer de la Ploiești (30 august) și Bucureștiul (31 august); 12/13 septembrie 1944 – a fost semnată Convenția de Armistițiu dintre România și Puterile Aliate;
- 25 august 1944 – trupele germane au părăsit Grecia; în Grecia a izbucnit războiul civil între comuniști și monarhiști;
- 5 septembrie 1944 – URSS a declarat război Bulgariei; 8 septembrie Bulgaria a declarat război Germaniei; 9 septembrie 1944 – în Bulgaria a avut loc o lovitură de stat a forțelor bulgare prosovietice conduse de Gheorghiev; Armata Roșie a ocupat Bulgaria fără rezistență;
- în Albania – după retragerea trupelor germane a fost format un guvern prosovietic;
- 18 octombrie 1944 – a fost ocupat Belgradul de către partizanii lui Tito care au făcut legătura cu Armata Roșie;
- 9 – 18 octombrie 1944 – Întâlnirea de la Moscova (Churchill, Eden, Stalin) – au fost stabilite sferele de influență în Balcani: România, Ungaria, Bulgaria sub influență sovietică, Grecia – sub influență engleză, Iugoslavia – influență britanică și sovietică;
- 4-11 februarie 1945 – Conferința de la Ialta;
- 19 februarie 1945 – debarcarea americanilor în Japonia;
- 9 – 14 aprilie 1945 – ofensiva aliaților, străpungerea americanilor la Bologna;
- 28 aprilie 1945 – capitularea forțelor germane din Italia (2 mai); Mussolini a fost executat;
- 2 mai 1945 – capitularea Berlinului; 30 aprilie 1945 – sinuciderea lui Hitler;
- 4 mai 1945 – semnarea capitulării forțelor armate germane în Olanda, nord-vestul Germaniei, Danemarca și Norvegia;
- 7 mai 1945 – semnarea capitulării necondiționate a armatei germane;
- 6 august 1945 – aruncarea primei bombe atomice asupra Hiroshimei; 9 august – la Nagasaki; la 8 august 1945 – URSS a declarat război Japoniei; Armata Roșie a invadat Manciuria și Coreea, au ocupat Ins. Kurile și pen. Sahalin;
- 2 septembrie 1945 – Japonia a capitulat.

Relații Est-Vest (1945-2005)

Noțiunea de „Război Rece” a fost utilizată pentru prima dată de B. Baruch, consilier al președintelui S.U.A., Roosevelt, în anul 1947. Cea mai cunoscută definiție – R. Aron: „*Război improbabil, pace imposibilă*”.

Delimitare:

- perioada cuprinsă între sfârșitul celui de-al doilea război mondial și căderea zidului Berlinului (dispariția URSS);
- în sens restrâns – perioada 1947 (refuzul Planului Marshall de către U.R.S.S.) – 1962 (criza rachetelor din Cuba), 1953 moartea lui Stalin și prima reuniune a celor patru puteri (SUA, URSS, Marea Britanie, Franța).

La 5 marile 1946, Churchill a folosit expresia „Cortina de Fier” în discursul pronunțat la Fulton, în Statele Unite, spunând că: „*De la Stettin, pe malul Balticii la Trieste, pe Adriatică, o cortină de fier a coborât de-a lungul continentului european. În spatele acestei linii, toate capitalele fostelor state ale Europei Centrale și de Est sunt, de acum înainte, incluse în sfera de influență sovietică*”.

Discursul lui Churchill este prezentat ca unul din factorii de început ai „Războiului Rece”.

U.R.S.S. și ocuparea Estului. „Soluționarea” crizelor din Europa Centrală și de Sud-Est

După anul 1945, Armata Roșie a ocupat România, Bulgaria, părțile estice ale Austriei și ale Germaniei (la 8 mai 1949, Germania de Vest a fost instituită ca stat independent prin adoptarea legii fundamentale, Bonul fiind noua capitală a RFG; la 7 octombrie 1949, a fost proclamată RDG), fiind prezentă în calitate de aliată și cobeligerantă, în Polonia și Cehoslovacia, dispunând de mari posibilități de intervenție în politica internă și de dictare a politicii externe a acestora.

- februarie 1948 – lovitură de la Praga – președintele E. Beneš a fost înlocuit cu comunistul K. Gottwald (opozanții partidului comunist au fost închiși sau executați);
- 22 septembrie 1947 – URSS a creat *Kominformul* – Birou de informare, comun partidelor comuniste europene – pentru coordonarea activităților lor; grija lui Stalin a fost, de fapt, o regroupare a partidelor comuniste pentru a pregăti „excomunicarea” lui Tito în Iugoslavia (a adoptat o politică externă non-aliată, critică la adresa Moscovei);
- instaurarea guvernului dr. Petru Groza (6 martie 1945); falsificarea alegerilor din România (19 noiembrie 1946);
- la 1 noiembrie 1956, reformatorul ungar Imre Nagy, a denunțat pactul de la Varșovia, proclamând neutralitatea ungară, bazându-se pe sprijinul occidentalilor; URSS a intervenit cu brutalitate, Nagy a fost executat și înlocuit cu Janos Kadar;
- în 1968, preluând puterea în Cehoslovacia, Alexander Dubcek, a pus la punct reforme economice, suprimând cenzura și restabilind libertatea sindicală; el reprezintă ceea ce s-a numit „socialismul cu față umană”, inacceptabil pentru Moscova; la 20 august 1968, URSS intervine, punând capăt „*primăverii de la Praga*”; Armata Roșie a rămas în Cehoslovacia până de dizolvarea Pactului de la Varșovia; L. Brejnev a dezvoltat teoria *suveranității limitate* - apărarea intereselor socialismului trece înaintea intereselor particulare ale fiecărei țări;
- în 1980, după ce guvernul polonez a anunțat o creștere a prețurilor la produsele alimentare cu 100%, în Polonia au izbucnit greve, începând cu cea a muncitorilor de la șantierul Naval din Gdansk; Lech Walesa a devenit purtătorul de cuvânt al disputei, conducând *Solidarnosc*

- (Sindicatul *Solidaritatea*); Moscova, fiind „prinsă” în războiul din Afganistan și de criza „eurorachetelor”, au fost semnate la Gdansk, acorduri (31 august) prin care au fost recunoscute sindicatele, radioul și presa fiind liberalizate; pentru prima dată într-o țară din Est, a fost recunoscut un sindicat; la 13 decembrie 1981, Wojciek Jaruzelski (secretarul Partidului Comunist Polonez) a proclamat Legea Marțială, liderii sindicali fiind arestați;
- 13 august 1961 a fost ridicat din ordinul guvernului est-german, un zid al Berlinului, de-a lungul liniei de demarcație dintre cele două Germanii.

SUA și politica de *containement*

În anul 1947, revista „Foreign Affairs” a publicat un articol sub pseudonim – „X” (autor G. Kennan, fost diplomat la Moscova) în care era specificat faptul că:

- „elementul principal al politicii americane față de URSS trebuie să fie o *indiguire* (*containement*, tradus în franceză prin *endiguiment – indiguire*) pe termen lung, răbdătoare dar fermă și urmărind cu atenție tendințele expansioniste ale Rusiei, în vederea punerii în opoziție față de ruși a unei contraforțe inalterabile în orice punct în care își vor arăta semnele voinței de a încălca interesele unei lumi pașnice și stabile”.

Nu era vorba despre o opoziție pe față, vis-a-vis de sovietici, ci de una *fermă*, astfel încât aceștia să nu meargă mai departe. Astfel, se avea în vedere construirea unor „baraje” pentru oprirea unei înaintări a Moscovei. Kennan prevedea că, dacă Vestul ajungea să oprească expansiunea sovietică, Kremlinul, după un timp, ar fi revenit la o politică mai înțeleaptă.

Planul Marshall

La 5 iunie 1947, generalul Marshall, se pronunță la Harvard, într-un discurs public, pentru un ajutor gratuit și important pentru Europa, aflată sub spectrul foamei și al sărăciei. De fapt, s-a încercat evitarea unor grave dificultăți economice europene, de care ar fi putut profita URSS. Evident, URSS a refuzat ajutorul american, ca de altfel tot ea și pentru statele controlate.

Refuzul Moscovei a marcat cu adevărat, împărțirea Europei în Vest – statele care au beneficiat de ajutorul SUA, și Est – statele satelit Rusiei, cu un nivel economic din ce în ce mai scăzut.

Planul Marshall a rămas o referință mitică a unui ajutor economic reușit.

Crizele Războiului Rece

Războiul din Coreea (1950-1953)

- reprezintă apogeul Războiului Rece
- primul conflict limitat Est-Vest, după al doilea război mondial,
- marchază apoteoza anticomunismului (politica maccarthistă)
- Alianța Atlantică și-a creat structuri permanente cu ONU
- niciodată URSS nu a fost mai puternică

Cauzele și desfășurare:

În anul 1945, Coreea, a fost ocupată de ruși și de americani, de o parte și de alta a paralelei 38; o comisie mixtă trebuia să instaleze un guvern corean; fiecare putere își are propriul protejat – URSS-Coreea de Nord (regim comunist), SUA-Coreea de Sud (dictatură capitalistă).

La 25 iunie 1950, sudul a fost invadat de corpuri de armată nord-coreene; la 7 iulie 1950, Consiliul de Securitate al ONU, a cerut americanilor preluarea comandamentului forțelor ONU (comandantul, generalul MacArthur, s-a pronunțat pentru o unificare a Coreei în avantajul sudului;

occidentalii resping ideea de teama unei extinderi a conflictului – în acest război, China a participat cu „voluntari”). MacArthur a cerut dreptul de a folosi arma nucleară. A fost demis.

Armistițiul a fost semnat la Pan Mun Jon, la 27 iulie 1953 – o zonă demilitarizată de patru km separă cele două state.

Războiul Suez-ului (1956)

În anul 1952, Nasser a preluat puterea în Egipt. Discursul său naționalist îndreptat împotriva Israelului, au dus ca SUA să refuze livrarea de armament. Nasser apelează la Moscova (a fost o alianță „împotriva firii”: URSS – stat laic, Egiptul – stat musulman). La rândul său, SUA și-a retras sprijinul financiar pentru construirea barajului de la Assouan. Drept replică, Nasser a naționalizat Canalul Suez, la 25 iulie 1956.

„Lovite” de această decizie au fost Marea Britanie și Franța, care, punându-se de acord cu Israelul, stabilesc un plan comun. Potrivit acestuia, Israelul ar fi trebuit să atace Egiptul, iar cele două mari puteri europene, pretextând că siguranța canalului este amenințată, ar fi ocupat canalul, nu înainte de a cere, atât Israelului cât și Egiptului o retragere a trupelor lor la 15 km de canal (inacceptabil pentru Nasser, deoarece ar fi rămas Israelului întregul Sinai).

- planul anglo-francez a fost unul reușit, dar a fost văzut în „lumea a treia” ca o nouă operațiune colonială, situație de care a profitat URSS; de acum, Moscova a trecut la înconjurarea statelor NATO prin intermediul „lumii a treia”, Moscova apărând ca un „*stat salvator al popoarelor de pretutindeni*”;
- la 5 noiembrie, URSS a trimis la Paris, Londra și Tel-Aviv un ultimatum; aluzia la utilizarea armei nucleare a fost clară (primele bombardamente cu arma atomică: SUA împotriva Japoniei, 6 și 9 august 1945, Hiroshima și Nagasaki; în 1949 Moscova a detonat prima armă nucleară; în 1952 Londra; China în 1964);
- europenii au cedat, succesul inițial a fost transformat într-un eșec diplomatic; învingătorii războiului Canalului Suez-ului au fost URSS și Egiptul;
- SUA și-a substituit influența cu cea a puterilor europene în Orientul Apropiat; Londra devine conștientă că, pe viitor, va fi imposibil să intervină în vreun conflict, fără ajutorul sau acordul american; Parisul a hotărât accelerarea unui program atomic propriu, care să îi asigure o autonomie strategică (din anul 1960 Franța va deține arma nucleară).

Criza din Cuba

În ianuarie 1959, Fidel Castro a preluat puterea în Cuba, trecând la o politică de naționalizare a pământurilor și fabricilor, care a tras ostilitatea SUA, implicată în economia insulei.

În aprilie 1961, SUA a organizat debarcarea în Cuba a unor militanți anticarliști. După eșecul acestora, Castro a căutat, evident, sprijin la temutul adversar al Casei Albe, Kremlinul. Pentru Moscova a fost o ocazie nesperată de a se stabili la 150 de km de coastele americane. Regimul lui Castro (obiectivul politicii sale era de a exporta revoluția în ansamblul continentului american) este primul regim comunist din emisfera americană, situație inacceptabilă pentru americani.

În octombrie 1962, un avion-spion american a detectat în timpul zborului deasupra Cubei, rampe de lansare a rachetelor. La cererea cubanezilor, acestea au fost instalate de Moscova.

Este prima amenințare directă asupra teritoriului american, situație inacceptabilă pentru SUA. La 22 octombrie 1962, J.F. Kennedy face o declarație la posturile de televiziune anunțând prezența rachetelor și evocă spectrul unui război nuclear. Replica lui Hrușciov a venit a doua zi, la radioul sovietic (primele declarații au fost făcute, după cum se poate vedea, cu ajutorul mass-media), subliniind raportul de forțe care, potrivit propriei declarații, ar fi fost favorabil Moscovei. Totodată, Hrușciov „a

venit” cu o soluție: URSS putea renunța la baza din Cuba, dacă SUA ar fi făcut același lucru în Europa. Situația era de neacceptat: ar fi însemnat dispariția NATO.

La 26 octombrie, Hrușciov a făcut o propunere secretă Casei Albe, URSS acceptând retragerea rachetelor din Cuba dacă SUA nu ataca insula și asigurau retragerea rachetelor proprii din Turcia și Marea Britanie. Kennedy a acceptat. Fidel Castro s-a opus acestei soluții, simțindu-se trădat de Moscova, în acest sens, Castro nu a acceptat prezența observatorilor ONU pentru verificarea distrugerii rachetelor. URSS face în așa fel încât avioanele americane să poată număra rachetele evacuate pe puntea navelor.

DESTINDEREA

- a caracterizat relațiile Est-Vest între anii 1962 și 1979;
- a fost pusă în aplicare la începutul anilor *60, în SUA, teoretizată de Richard Nixon, președinte al Statelor Unite din anul 1968, și de către Henri Kissinger;
- Kissinger a fost promotorul conceptului de *realpolitik* = URSS nu trebuie judecată după criteriile morale (dacă regimul sovietic este bun sau nu), ci din punctul de vedere al intereselor americane; nu contează natura regimului său politic, ci doar comportamentul său în cadrul relațiilor internaționale în raport cu interesele americane;
- în URSS, linia trasată la Congresul al XX-lea al PCUS din anul 1956, la care Hrușciov a susținut ideea că războiul dintre cele două tabere poate fi evitat, tabăra socialistă fiind destul de puternică pentru a se apăra; venit la putere în anul 1964, Leonid Brejnev realizează marea distanță între cele două economii: cea comunistă și cea capitalistă;
- destinderea a fost susținută și de *Arms Control (controlul armamentelor)*; Moscova și Washingtonul, preocupate de evitarea unui război nuclear, au definit platforme comune pentru arsenalele proprii.

Conflictele și crizele destinderii

Războiul din Vietnam

- în 1954, Vietnamul și-a câștigat independența, fiind împărțit de o parte și de alta a paralelei 17, între un regim comunist, în nord și un regim anticomunist în sud.
- 1956, primii consilieri au intervenit pentru a stăvili expansiunea comunistă (potrivit *teoriei dominoului* a lui J.K. Dulles, nici una din țările din regiune, nu trebuiau să cadă în mâinile Moscovei);
- președintele Lyndon Baines Johnson a hotărât declanșarea unui conflict în zonă;
- a fost un conflict care a declanșat „sindromul vietmanez” în SUA, care, de acum înainte, va evita să intervină în exterior din punct de vedere militar; în război au fost utilizate arme neconvenționale (napalm); americanii sunt văzuți ca agenți ai unei politici imperialiste, agresive – SUA intră într-o gravă criză de conștiință;
- 27 ianuarie 1973 a fost semnat un acord de pace între SUA (H. Kissinger) și comandantul nord-vietnamez;
- după retragerea americană (aprilie 1975), trupele Vietnamului de Nord au invadat sudul țării.

Războiul de Yom-Kippour

- conflicte israeliano-arabe: 1948, 1956, 1967 (războiul celor șase zile, Israelul a cucerit peninsula Sinai de la Egipt, Cisiordania și Ierusalimul de la Iordania – teritoriile ocupate, și Înălțimile Golan de la Siria);

- la 6 octombrie 1973, profitând de sărbătorirea Yom Kippour a evreilor, egiptenii și sirienii au atacat forțele israelite din Sinai și Golan; armata israelită a fost învinsă iar mitul invincibilității evreilor a fost spulberat;
- SUA și Moscova au făcut presiuni pentru încetarea ostilităților;
- la 23 octombrie a fost proclamat armistițiul; pentru a protesta împotriva susținerii Israelului de către țările occidentale, țările arabe exportatoare de petrol au mărit de patru ori prețul petrolului ceea ce a declanșat o gravă criză economică.

Războiul din Afganistan

- în anul 1978, Partidul Comunist Afgan a preluat puterea trecând la o politică de naționalizare, politică respinsă de populația rurală, tradiționalistă, atașată puternic de religie;
- la 27 decembrie 1979, 5.000 de parașutiști sovietici au ocupat aeroportul din Kabul;
- din 1980, pe teritoriul afgan vor staționa 50.000 de soldați sovietici, iar din 1981 – 120.000;
- intervenția URSS a fost condamnată de ONU;
- intervenția a însemnat și sfârșitul destinderii;
- rezistența a fost sprijinită și de SUA, care a dotat pe mudjahedini;
- în 1988, URSS s-a retras, dar Afganistanul a fost considerat „sindromul Vietnam” pentru Moscova; chiar și o superputere ca URSS și-a arătat limitele sale.

Criza eurorachetelor

- din 1975, URSS a desfășurat „eurorachete” care, prin raza lor de acțiune, nu permiteau atingerea continentului american;
- europenii au cerut SUA să-și desfășoare propriile lor „eurorachete”;
- decembrie 1979 – NATO a adoptat „dubla decizie” prin care SUA a hotărât să desfășoare rachete de croazieră începând din anul 1983;
- URSS nu a reușit să învrăjbească Alianța.

Ostpolitik

În 1969, la Bonn a venit la conducere un social-democrat- Willy Brandt, care a pus capăt „doctrinei Hallstein” (ruperea relațiilor diplomatice cu toate țările care recunoșteau RDG). Potrivit acestuia, exista un interes pentru normalizarea relațiilor cu Estul din motive de securitate (un război ar fi distrus cele două părți ale Germaniei), economice (pierderea pieții de desfacere a Estului), politice (separarea îi diminua statutul), umanitare (lipsa contactelor între familiile despărțite după 1949). Prin urmare, pentru a modifica un statu quo, trebuie mai întâi să-l recunoști. Au fost deschise negocieri directe cu URSS (a fost semnat Tratatul de la Moscova, la 12 august 1970), cu Polonia, cu Cehoslovacia, iar în anul 1972 a fost semnat și un tratat fundamental între cele două Germanii care s-au considerat „entități separate”.

Punerea în practică a *ostpolitik* a înlăturat piedicile (refuzul occidentalilor de a recunoaște RDG, refuzul occidentalilor de a recunoaște participarea SUA la o conferință pur europeană) unei conferințe cum a fost cea de la Helsinki, care a reunit ansamblul statelor europene (cu excepția Albaniei), SUA, Canada (35 state).

Au existat trei secțiuni ale acordului:

- prima a privit problemele de securitate, stabilind recunoașterea frontierelor apărute în anul 1945; RFG a obținut garantarea posibilității modificării acestor frontiere prin mijloace pașnice;
- a doua a constat dintr-un pachet de măsuri privind cooperarea tehnică;

- a treia secțiune: drepturile omului, libera circulație a ideilor și a persoanelor.

Perestroika și Glasnost

- în anul 1986, Gorbaciov a declarat în fața Comitetului Central al Partidului Comunist al URSS că Moscova nu este încercuită de armate invincibile ci de economii superioare (starea deplorabilă a economiei rusești făcea ca aceasta să se apropie mai mult de statele din lumea a treia);
- a fost lansată *perestroika* (*restructurarea*)=oprirea stagnării economiei rusești și de a face din întreprinzători, principala verigă a sistemului economic, promovându-se în paralel o politică de democratizare și de transparență (*glasnost*);
- după 25 aprilie 1986 (explozia centralei nucleare de la Cernobîl), presa a devenit mai liberă, fiind eliberați și deținuți politici;
- pe plan extern, politica lui Gorbaciov a fost una surprinzătoare; el a declarat că „Europa este o casă comună” în care „fiecare familie poate avea propriul ei apartament”;
- „reformarea” imperiului la îndreaptă, categoric, spre destămare.

1989 - Prăbușirea regimurilor comuniste din Europa

- în decembrie 1989, Pactul de la Varșovia a condamnat propria sa intervenție, din 1968, în Cehoslovacia;
- în 1989, alegerile din Polonia au fost câștigate de *Solidarnosc*; Moscova nu a intervenit;
- în mai 1989, cu ajutorul unei imense publicități, a fost distrusă „cortina de fier” dintre Ungaria și Austria;
- la 9 noiembrie 1989, conducătorii est-germani acceptă deschiderea zidului Berlinului; la 31 august 1990 a fost semnat la Berlin Tratatul de unificare între cele două Germanii, de fapt, absorbția RDG de către RFG;
- în Bulgaria și Cehoslovacia au fost organizate alegeri libere;
- decembrie 1989 – în România are loc o sângeroasă lovitură de stat.

Sfârșitul URSS

- la sfârșitul anului 1990, „Time” titra: *URSS, o superputere redusă la cerșetorie*.
- începând din anul 1989, după publicarea acordurilor pactului Ribbentrop-Molotov, țările baltice își revendică independența;
- încă din 1988, a izbucnit un conflict între azeri și armeni în Ajerbaidjan;
- accentuarea naționalismului rusesc;
- ideea unei reluări a tratatului de uniune a dus la puci-ul din august 1991 (Gorbaciov a fost destituit);
- la conducerea Republicii Rusia a fost ales Boris Elțin;
- la 8 decembrie 1991, conducătorii Rusiei, Ucrainei și Bielorusiei, cele trei state slave, constată că URSS nu mai există ca subiect de drept internațional și realitate geopolitică;
- la 21 decembrie 1991 a fost creată o comunitate a statelor independente (CSI) între fostele republici ale Uniunii Sovietice, cu excepția statelor baltice și a Georgiei;
- la 25 decembrie 1991 Gorbaciov a demisionat: în timpul conducerii URSS, șase ani și nouă luni, a fost abandonat Războiul Rece (Pactul de la Varșovia a fost dizolvat la 1 iulie 1991), Europa de Est a fost eliberată.

Războiul din Kuwait

- importanța geostrategică a zonei este evidențiată prin faptul că aici, în jurul golfului, sunt concentrate principalele state exportatoare de petrol: Arabia Saudită, Iran, Irak;
- în perioada interbelică, zona a fost controlată de Marea Britanie, care, la finalul celui de-al doilea război mondial s-a repliat în favoarea Statelor Unite (pentru acestea, zona este vitală, nu numai ca și regiune petroliferă, ci ca și datorită faptului că aici s-a exercitat presiunea sovietică spre mările calde – în anii*70, Irakul a devenit punct de sprijin al URSS, iar Iran și Arabia Saudită pentru SUA);
- în anul 1979, ayatollahul Khomeyni a preluat puterea în Iran, americanii pierzându-și aliatul; în aceste condiții, Irakul, condus de Saddam Hussein a atacat Iranul (septembrie 1980), convins că poate deveni liderul lumii arabe; războiul a durat până în august 1988;
- la 2 august 1990, Irakul a invadat Kuweitul, iar la 8 august îl anexează – a fost, astfel, încălcat un principiu de drept internațional, un stat a pus stăpânire prin forță pe un alt stat suveran, membru al ONU;
- războiul contra Irakului a fost unul fulger, operațiunile terestre au durat din 24 până în 28 februarie 1991;
- la 2 martie și 5 aprilie 1991, au fost adoptate de către Consiliul de Securitate al ONU două rezoluții prin care au fost fixate condițiile de la sfârșitul ostilităților, plasând Irakul sub un regim cvasitutelar, cu scopul privării acestuia de orice capacitate agresivă;

Concluziile războiului:

- *A devenit SUA jandarmul planetei?* Intervenția SUA s-a făcut cu acordul ONU (Consiliu de Securitate), a existat acordul celor cinci membri ai CS; deși a intervenit și în Somalia începând din decembrie 1992, SUA s-a retras în momentul când a văzut că „deranjează” (1994);
- ONU și-a arătat rolul de organizație mondială în care au loc dezbateri ale marilor crize internaționale; problema Kuweitului a confirmat faptul că ONU nu are voință decât cu condiția ca membrii permanenți ai CS să ajungă la un demers comun.

Conflictele din ex-Iugoslavia

- 1991 - Iugoslavia a intrat în descompunere (Franța și Marea Britanie sunt pentru menținerea statu quo-ului, Germania pentru „dreptul popoarelor de a dispune de ele însele”);
- ianuarie 1992 – a fost recunoscută existența Sloveniei și Croației;
- 1992 - Bosnia-Herțegovina și-au proclamat independența (referendumul a fost boicotat de sârbi);
- 22 mai 1992 - Slovenia, Croația, Bosnia-Herțegovina au fost admise în ONU – sârbii din Bosnia-Herțegovina își reclamă teritoriile dorind, în același timp, aderarea la Serbia;
- februarie 1992 ONU trimite în zonă Forțele de Protecție a Națiunilor Unite (FORPRONU), în 1995, apx. 40.000 de „căști albastre”, jumătate staționând în Bosnia, unde din 1992 au fost concentrate luptele;
- luptele au continuat, deși a fost dezbătut în cadrul grupului de contact – SUA, Rusia, Marea Britanie, Franța Germania – un plan de pace – susținute și de ideea sârbilor de a face o *Serbie mare* (Miloșevici).

Organizația Tratatului Atlanticului de Nord (NATO)

La 4 aprilie 1949, a fost semnată la Washington, de către Canada, Danemarca, Franța, Islanda, Italia, Luxemburg, Olanda, Norvegia, Portugalia, Marea Britanie și SUA, **Alianța Nord Atlantică** (în luna iunie a anului 1948, Senatul american a votat Rezoluția *Vandenberg*, prin care guvernul american este autorizat să adere la un pact militar).

„Articolul 51 al Cartei ONU stabilește dreptul natural la apărare individuală sau colectivă al tuturor statelor membre ONU. Aceasta autorizează acțiunile care ar putea fi întreprinse în exercitarea acestui drept înainte de momentul în care Consiliul de Securitate al ONU însuși ia măsurile care se impun în vederea menținerii păcii și securității internaționale. În plus, stipulează că măsurile luate de către statele membre în termenii articolului 51 trebuie să fie imediat aduse la cunoștința Consiliului de Securitate și să nu afecteze nicidecum autoritatea și responsabilitatea Consiliului de a întreprinde acțiunile necesare menținerii sau restaurării păcii și securității internaționale.

Astfel, Carta ONU are pentru Alianța Nord-Atlantică o dublă importanță. În primul rând, aceasta constituie baza juridică pentru crearea Alianței, în al doilea rând, stabilește întreaga responsabilitate a Consiliului de Securitate al ONU pentru pacea și securitatea internațională. Aceste două principii fundamentale sunt prevăzute în Tratatul Nord-Atlantic, semnat la Washington în aprilie 1949. Preambulul Tratatului întărește ideea conform căreia Carta ONU reprezintă cadrul în care operează Alianța. În frazele introductive, membrii Alianței își reafirmă loialitatea față de obiectivele și principiile Cartei. În art. 1, ei își exprimă angajamentul pentru soluționarea conflictelor internaționale prin mijloace diplomatice, în concordanță cu obiectivele Cartei și pentru abținerea de la amenințarea sau utilizarea forței în orice situație neconformă cu principiile ONU” (*Manualul NATO*, Office of Information and Press, Bruxelles, Belgium, 2001, p. 353)

Art. 1 – părțile se obligă să soluționeze prin mijloace pașnice, orice diferențe internaționale în care ar putea fi implicate, precum și faptul că urmau să se abțină în relațiile internaționale, de la recurgerea la amenințarea cu forța sau la folosirea ei.

Potrivit art. 5 din Tratat, *în caz de agresiune împotriva unei țări membre, Statele Unite întreprind acțiuni necesare, inclusiv folosirea forței armate, pentru restabilirea securității, aranjamentul militar nefiind automat.*

Au aderat în anul 1952 Grecia și Turcia, 1955-R.F.G., 1982-Spania.

Scopul organizației:

- de a preveni sau contracara orice agresiune îndreptată împotriva membrilor săi; felul în care este formulat art. 5 îl face valabil și azi, adaptat la realitățile concrete din zonele de responsabilitate care, prin aderarea altor membrii se extind; această adaptare permite articolului „să avanseze” către state măsuri individuale, fără a fi necesară declararea imediată a stării de război, într-o zonă sau alta.

Funcțiile NATO:

- for principal de consultare și cooperare activă pe probleme de securitate,
- baza pentru o implicare activă a părții americane și canadiene în Europa, recunoscându-se în acest sens, vitalitatea pe care o are și astăzi forța de penetrare a SUA în zonă,
- a fost cea mai eficientă instituție pentru asigurarea apărării comune a statelor membre; nu se găsesc în rândul statelor membre NATO acțiuni împotriva propriilor membrii sau a membrilor ce au un statut comun,
- după 1990, Alianța are drept funcție principală prevenirea și gestionarea conflictelor în diferite regiuni, extinzându-și sfera de interes,
- reducerea riscului în zona fostului Tratat de la Varșovia, prin diverse metode: cooperare activă, transfer de echipament, susțineri financiare, etc.

Structura organizatorică:

- structurile civile:
 - Cartierul General al NATO; reprezentanți permanenți și delegații naționale; Secretariatul General; Secretariatul Internațional; Cabinetul particular; Cabinetul Secretarului General; Secretariatul executiv; Biroul de informații și presă; Biroul pentru securitate al NATO; Departamentul pentru problema politice; Departamentul pentru operațiuni și planificarea apărării; Departamentul pentru sprijinul apărării; Secretariatul pentru consultare, comandă și control de la Cartierul General al NATO; Departamentul pentru investiții de securitate, logistică și planuri civile de urgență; Departamentul pentru probleme științifice și de mediu; Biroul Administrativ; Biroul Inspectorului Financiar; Biroul Președintelui Comisiei Superioare pentru resurse; Biroul președintelui Comitetelor pentru Buget; Colegiul Internațional al Comisarilor de conturi; Organizația NATO pentru producție și logistică;
- structuri militare:
 - Comitetul Militar; Comandanți strategici; Statul Major Militar Internațional; reprezentarea țărilor partenere.

Structura militară NATO

- include *Forțele de reacție imediată și rapidă, Forțele Principale de Apărare, Forțele de Întărire*;
- în caz de necesitate și în conformitate cu procedurile specifice, forțele NATO se grupează sub *comandă operativă* sau *control operativ* al unui Comandament Strategic;

Modalitățile de acțiune:

- Comandantul Suprem al Forțelor Aliate din Europa (SACEUR);
- Comandamentul Aliat pentru Europa (ACE);
- Forțele Aliate din Europa de Nord (AFNORTH);
- Forțele Aliate din Europa de Sud (AFSOUTH);
- Comandamentul Suprem al Forțelor Aliate din Zona Atlantică (SACLANT);
- Comandamentul Aliat al Atlanticului (ACLANT).

Strategiile NATO (evoluție):

1. decembrie 1949 – a fost elaborat conceptul de strategie pentru apărarea zonei NATO, accentuându-se:
 - natura pur *defensivă* a alianței
 - *prevenirea războiului*
 - importanța lucrului *colectiv*
 - rolul *armei nucleare*
 - acceptarea *unității strategice* în diversitatea geopolitică.
2. 1957 – elementul nou adus, legat de unitatea strategiei, a fost dat de posibilitatea afirmată a utilizării imediate a armii nucleare, ca răspuns la un atac masiv împotriva membrilor alianței; această teză a presupus o modificare de strategie – „strategia răspunsului masiv”.
3. 1967 – la puțină vreme după ce De Gaulle, președintele Franței, a hotărât ieșirea Franței din Alianță (la 17 decembrie 1958, Charles de Gaulle a cerut mai multă putere pentru Franța în cadrul NATO; la această cerere, americanii nici nu au răspuns. După dotarea Franței cu arma nucleară, la 7 martie 1966, de Gaulle a scris președintelui american Jhonson că Franța se retrage din majoritatea organelor militare integrate NATO, rămânând membră a Alianței. Sediul Alianței s-a mutat la Bruxelles; anul următor au fost semnate de către NATO și Franța, acorduri care impun cooperarea lor militară în eventualitatea unui conflict; politica originală a Franței a întărit poziția occidentalilor în cadrul Alianței), conceptul strategic a

fost modificat – a apărut „strategia răspunsului flexibil” care a inclus: apărarea și încercarea de descurajare nucleară; în acest sens, reținem raportul Hermel care a subliniat ideea rezolvării diferendelor precum și ideea menținerii echilibrului de forțe pe continent și abordarea problemelor securității pe baza metodei duale (*apărare-dialog*).

4. după 1989 – momentul cheie – *Declarația de la Londra* (6 iunie 1990) a statelor membre NATO ce a adus unele modificări; a fost evidențiat conceptul de *securitate colectivă* în noile condiții, precum și noua politică de apărare a statelor membre; conceptul de *strategie NATO* a părut în triada – *apărare, dialog, cooperare*. Totodată, Alianța s-a pronunțat pentru instituționalizarea Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa (CSCE, din decembrie 1994 - OSCE), care beneficiază de un statut de organizație interguvernamentală.
5. 7-8 noiembrie 1991 – la Roma a fost adoptată *Declarația de pace și cooperare* și, odată cu aceasta, și noua strategie defină astfel:
 - a. utilizarea unui număr mic de forțe operaționale;
 - b. creșterea flexibilității și mobilității forțelor operaționale (înlocuindu-se astfel, apărarea statică);
 - c. creșterea forțelor multinaționale (neantrenându-se forțele ONU);
 - d. micșorarea numărului de exerciții militare, manevre, fără a se diminua eficiența acestora;
 - e. reducerea numărului de arme nucleare din dotare.

Potrivit *Declarației finale* a reuniunii la nivel înalt a membrilor NATO de la Roma, „Dimensiunea militară a Alianței noastre rămâne un factor esențial, dar aspectul nou este că, mai mult ca niciodată, ea va servi unui concept lărgit de securitate”, forțele armate ale statelor membre NATO urmau „să fie dotate cu o mobilitate crescută, care să le permită să reacționeze la o gamă vastă de evenimente și să fie organizate în vederea unei mobilizări flexibile, în funcție de necesități, atât pentru gestionarea crizelor, cât și pentru apărare” (punctul 5, North Atlantic Council, Rome Declaration on Peace and Cooperation, Rome, 8 noiembrie 1991).

Noul concept strategic definea așa numita „forță de reacție rapidă”, după modelul american al așa numitelor *Rapid Deployment Force*, din timpul administrației Carter. Noul obiectiv al Alianței a devenit „gestionarea crizelor” (*crises management*) precum și implicarea în situațiile ce prezintă un grad înalt de risc pentru statele membre.

„Riscurile care afectează securitatea aliaților noștri nu sunt atât cele care rezultă dintr-o agresiune premeditată împotriva teritoriilor lor, cât cele care derivă din consecințele nefaste ale instabilității, care pot să își aibă sursa în gravele dificultăți economice, sociale și politice, și chiar în rivalitățile etnice și în litigiile teritoriale în care sunt confruntate mai multe state din Europa Centrală și Orientală (...) Stabilitatea și pacea în țările de la periferia sudică a Europei sunt importante pentru securitatea Alianței, după cum a demonstrat-o războiul din Golf din 1991” (punctele 9, 11, *The Alliance's New Strategic Concept*, 8 noiembrie 1991; Gilbert Achcar, *Noul Război Rece. Lumea după Kosovo*, București, Editura Corint, 2002)

2. după anul 1991 – Consiliul de Cooperare a dezvoltat teza lărgirii cooperării sub raport economic, politic și de securitate: problema care s-a ridicat după încheierea Războiului Rece a fost aceea a extinderii NATO pe diverse forme, în diverse scenarii; extinderea apare:
 - a. ca o integrare eșalonată a statelor foste comuniste sau ex-sovietice în funcție de factorii geopolitici și geostrategici, de stadiul reformelor;
 - b. în funcție de crearea statutului de membru asociat al NATO; în ianuarie 1994 a fost înființat Parteneriatul pentru Pace; în aceeași lună, la Praga, la o reuniune cu șefii de

- stat din Europa Centrală, președintele Statelor Unite ale Americii, Bill Clinton a afirmat: „Problema nu este dacă NATO va admite noi membri, ci când și cum”;
- c. de condiționarea primirii statutului de membru de intrarea în Uniunea Europeană;
 - d. de renunțarea la forță și la pretențiile teritoriale;
 - e. de respectarea propriu a drepturilor omului și minorităților.
3. Summit-ul de la Bruxelles (ianuarie 1994):
 - a. Consiliul de Cooperare Nord Atlantică precum și statele prezente la Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa (CSCE) au acceptat invitația de a participa la noul program de cooperare cu Alianța Nord Atlantică – Parteneriatul pentru Pace.
 4. Summit-ul de la Madrid (iulie 1997):
 - a. au început convorbirile de aderare cu Cehia, Ungaria, Polonia și a confirmat o politică a „ușilor deschise” privind viitoarele aderări;
 - b. a confirmat PFP
 - c. a deschis un nou capitol în vederea colaborării NATO-Rusia și a propus pentru viitor un parteneriat cu Ucraina;
 - d. a propus intensificarea dialogului cu statele mediteraneene.
 5. Summit-ul de la Washington (23-25 aprilie 1999):
 - a. Primul summit la care liderii Cehiei, Ungariei, Poloniei au participat ca parteneri NATO; a fost dat publicității *Planul de Acțiune pentru Membri (MAP)* care s-a constituit într-o „manifestare practică a Ușilor Deschise”; pe aceeași linie, summit-ul a aprobat raportul intitulat *Către un parteneriat pentru secolul 21- Parteneriatul lărgit și operativ* în vederea consolidării securității și democrației în Europa de Est;
 - b. Liderii NATO și președintele Ucrainei au susținut prima lor Întâlnire la Nivel Înalt, recunoscându-se în acest fel, importanța acestui stat pentru securitate și stabilitate euro-atlantică;
 - c. A fost adoptat așa-numitul *concept strategic* care a admis „apariția unor noi riscuri complexe asupra păcii și stabilității Euro-Atlantice, acestea incluzând opresiunea, conflictele etnice, dezastrele economice, prăbușirea ordinii publice și proliferarea armelor de distrugere în masă”;
 - d. Potrivit documentului Summit-ului de la Washington o trăsătură importantă a transformării Alianței odată cu intrarea într-un nou mileniu o constituie dezvoltarea Identității Europene de Securitate și Apărare (ESDI);
 - e. Comunicatul summit-ului a conturat și poziția NATO asupra Armelor de Distrugere în Masă (ADM), obiectivul fiind „de a preveni proliferarea sau, în caz că aceasta apare, să fie deturnată prin mijloace diplomatice”.
 6. Summit-ul de la Praga (21 noiembrie 2002):
 - a. Potrivit documentului adoptat, summit-ul de la Praga reprezintă un moment crucial în ceea ce privește adaptarea rolului NATO la noile provocări (este vorba despre terorism);
 - b. Summit-ul a reprezentat, totodată, un important pas în privința extinderii în vederea „unificării Europei de la Marea Baltică la Marea Neagră” invitând Bulgaria, Estonia, Letonia, Lituania, România, Slovacia și Slovenia la demararea procedurilor de intrare în Alianță (*The Prague Summit and NATO's transformation*, NATO, 2003).

La 11 septembrie 2001 s-a produs atacul terorist asupra World Trade Centre din New York. A doua zi, la 12 septembrie 2001, membrii Consiliului NATO au condamnat necondiționat atacul terorist. De asemenea, Rusia, prin Vladimir Putin, a reacționat condamnând terorismul. Nu doar Rusia, ci și alte state au înregistrat realinieri de negândit până atunci; de exemplu, dacă în prima parte a anului 2001,

relațiile S.U.A. cu China au înregistrat numeroase dificultăți, imediat după 11 septembrie a putut fi constatată o îmbunătățire, pe fondul comun al combaterii terorismului; Iranul a condamnat în mod neașteptat terorismul, iar ministrul de Externe al Marii Britanii a făcut o vizită, considerată istorică, la Teheran.

În vizitele făcute la Berlin și la Comandamentul NATO de la Bruxelles, Vladimir Putin a făcut cunoscută dorința sa de a strânge relațiile strategice cu Occidentul. Se conturează ceea ce unii analiști au numit *incredibila alianță: SUA-Rusia*.

„Time”, mai reținut, a numit acest fapt, nu o *alianță* ci un parteneriat de *problem-sharing* (*gestionare comună a problemelor*).

În 2002, după ce a fost amânat, *mariajul Rusiei cu NATO* a fost pecetluit la Rejkjavik, unde a fost semnat acordul asupra modalității de constituire a acestei asocieri, precum și stabilirea competențelor unui Consiliu NATO-Rusia, care să fie un forum comun al dezbaterilor și deciziilor în problemele de interes comun (*peace keeping*) privind lupta împotriva terorismului. Între timp, fisurile au apărut, mai ales la Moscova, unde adversarii orientării Putin au vociferat împotriva prezenței fizice a SUA în Asia Centrală și în Caucaz (contingente mici de forțe în Kîrghîstan, Tadjikistan, Uzbekistan, Kazahstan și Georgia); de asemenea, s-a accentuat incompatibilitatea de sistem politic între Rusia și Occident, ultimele tribune de opinie necontrolate de Kremlin (postul TV MT-6 fiind oprit) sau afacerea contractelor fabuloase încheiate de Rusia și Irak, și Rusia și Iran.

În luna mai 2002 a fost încheiat la Moscova acordul între cele două părți (SUA-Rusia) privind reducerea armelor strategice.

În fapt, atacul terorist de la 11 septembrie 2001 asupra Statelor Unite a demonstrat încă o dată capacitatea noului jucător din arena relațiilor internaționale – *terorismul islamic* – precum și vulnerabilitatea membrilor Alianței Nord Atlantice în fața unui astfel de acțiuni. Începând cu 18 decembrie 2001, s-a trecut în cadrul NATO la elaborarea unui concept militar relativ la apărarea contra terorismului care a fost adoptat la Summit-ul de la Paraga din 2002 (*The Prague Summit and NATO's transformation*, NATO, 2003). Potrivit acestuia principalele obiective ale *Planului de Acțiune împotriva Terorismului* sunt:

- localizarea și stoparea acțiunilor teroriste;
- prevenirea atacurilor teroriste;
- promovarea cooperării inter-instituționale (NATO, PfP) în vederea combaterii terorismului.

Statele membre NATO - 2006: Belgia, Bulgaria, Canada, Cehia, Danemarca, Estonia, Franța, Germania, Grecia, Ungaria, Islanda, Italia, Lituania, Letonia, Luxemburg, Olanda, Norvegia, Polonia, Portugalia, România, Slovacia, Slovenia, Spania, Turcia, Marea Britanie, SUA.

Evoluția doctrinei defensive americană în raport cu implicațiile domeniului nuclear în perioada Războiului Rece:

Strategia – potrivit generalului Beaufre, reprezintă „arta de a combina toate forțele unuia sau mai multor state în vederea obținerii unui rezultat determinat de către o viziune politică”;

- potrivit mareșalului Greciko – strategia trebuie înțeleasă „ca un sistem de puncte de vedere adoptat oficial de un stat anume asupra caracterului războiului și asupra procedurilor conducerii sale, a modului de a pregăti pentru aceasta și țara sa”;
- strategiile nucleare americane au cunoscut din anul 1954, o anumită evoluție, în vreme ce strategiile sovietice au rămas stabile, ambele bazându-se pe *disuasiune*;
- *disuasiunea* – „se bazează mai întâi pe factorul material: trebuie să ai o mare putere de distrugere, o bună precizie și o bună capacitate de penetrare” (generalul Beaufre); disuasiunea nucleară depinde, îndeosebi, de factorii psihologici; disuasiunea sovietică s-a bazat mai puțin pe calculul risc/miză, cât pe acela de cost/eficacitate; în

Vest, arma nucleară era necesară pentru împiedicarea unui conflict, iar în Est domeniul nuclear era integrat unui plan strategic ofensiv al cărui obiectiv principal era „zdrobirea decisivă și totală a adversarului” (mareșalul Greciko) ce precedea „ocuparea teritoriului inamic, instalarea unui alt regim politic și controlul acestuia” (mareșalul Sokolovski);

- *disuasiunea* se prezintă sub forma: *celui puternic de către cel slab și a celui puternic de către cel puternic*; prima formă vizează amenințarea presupusului agresor, indiferent de puterea sa, cu represalii inacceptabile pentru economia și populația sa; este vorba despre concepția „totul sau nimic” care nu este modificată fundamental de existența armelor tactice ce trebuie să transmită adversarului „ultimul advertisement”;
- cea de a doua formă de disuasiune - *a celui puternic de către cel puternic* (disuasiunea asimetrică) – a suportat în SUA mai multe nuanțări:
 - o **1954 – doctrina Eisenhower a „represaliilor masive” (Massive Retaliations)** – este vorba despre o strategie împotriva orașelor bazată pe arma termonucleară transportată de avioanele de bombardament strategic ale SAC (Strategic Air Command-1946), în stare permanentă de alertă: „Nu există apărare locală care să poată ține piept, de una singură, puternicei forțe terestre a lumii comuniste. Defensivile în plan local trebuie întărite prin elementul de descurajare a agresiunii, reprezentat de capacitatea de a exercita represalii masive” (J.F. Dulles, 12 ianuarie 1954);
 - o **1961 - doctrina McNamara a „ripostei graduale”**: născută din situația disuasiunii reciproce, „*Flexible Response*” ia în considerare replicarea la acțiunile inamicului la nivelul ales de acesta; riposteii convenționale îi va urma în mod automat utilizarea armelor nucleare tactice, înainte de a recurge la bombardamentul nuclear strategic, conducând la „distrugerea reciprocă asigurată”, MAD în engleză, „intimidare realistă prin intermediul terorii” în rusă; o astfel de strategie îi neliniștește pe europeni, care o percep ca pe o diminuare a angajării americane pe „bătrânul continent”; într-adevăr, riposta treptată implică posibilitatea luptelor nucleare pe teritoriul socotit a beneficia de protecția „umbrelor atomice” americane; această eventualitate fusese luată în considerare de Henry Kissinger în lucrarea sa apărută în 1957, *Nuclear Weapons and Foreign Policy*; această gradare redă diplomaților un rol important, deoarece posibilitățile de negociere sunt din nou demne de a fi luate în considerare.
 - o **1972-1974 - doctrina Schlesinger a „riposteii adaptate” („*Measured Deterrence*”)**: „Dat fiind evantaiul situațiilor politico-militare posibile în fața cărora ne-am putea situa, politica noastră strategică nu trebuie să se fundamenteze numai pe capacitatea de a provoca orașelor și industriei daune, al căror nivel acceptabil e probabil că-1 vor depăși” (Richard Nixon, mesaj adresat Congresului, la 9 februarie 1972); această doctrină, consecință a preciziei crescânde a vectorilor înarmării, se bazează pe selecția obiectivelor adverse simbolice, dar semnificative, insistând în același timp asupra posibilității de ripostă la un atac masiv prin surprindere; doctrina Schlesinger încearcă să ridice pragul nuclear pentru a nu fi fatalmente antrenați către apocalipsă; este vorba, de asemenea, despre corectarea efectului escaladei automate induse de doctrina McNamara: accentul este pus, începând cu acel moment, pe noțiunile de *selectivitate*, *flexibilitate* și *suficiență* strategică; deschide, așadar, calea parității

între arsenalele nucleare ale celor două superputeri și a procesului de limitare a înarmării.

- **1983-IAS, Inițiativa de Apărare Strategică:** „Totuși, va fi întotdeauna necesar să insistăm pe chestiunea represaliilor - pe amenințarea reciprocă - și acesta este un comentariu cât se poate de trist, fiind vorba despre condiția umană. Nu ar fi totuși mai preferabil să salvăm vieți omenești, decât să avem de răzbunat pierderea lor? Consultări aprofundate m-au făcut să cred că există o soluție. Să inițiem un program având ca obiectiv, prin intermediul unor măsuri defensive, contracararea teribilei amenințări pe care rachetele sovietice o fac să apese asupra noastră. Să ne întoarcem către puterea tehnologică...” (discursul lui Ronald Regan din Congres la 23 martie 1983).

Pactul de la Varșovia (1955) a luat naștere ca o ripostă la crearea Alianței Nord-Atlantice. Pactul a inclus, în afară de U.R.S.S., Albania (s-a retras în anul 1961), Polonia, România, Cehoslovacia, RDG, Ungaria (*Tratatul de la Varșovia 1955-1980. Culegere de documente*, București, Editura Politică, București, 1981).

Caracteristici:

- a fost încheiat ca un tratat „de prietenie, de colaborare, asistență mutuală”; încă din Preambul se afirma că: „părțile contractante reafirmându-și năzuința de a crea un sistem de securitate colectivă, bazat pe participarea tuturor statelor europene, indiferent de orânduirea lor socială, ceea ce le permite unirea eforturilor lor în interesul asigurării păcii în Europa”, reamintindu-se că Pactul se „călăuzește după obiectivele și principiile Cartei ONU”.
- Art. 1 „Părțile se vor abține în relațiile lor de la amenințarea cu forța, folosirea ei în rezolvarea litigiilor internaționale, adoptând numai mijloace pașnice”.
- Art. 2 - părțile își propunea să ia măsuri eficiente pentru reducerea generală a armamentului, și pentru interzicerea armei atomice.
- Art. 3 – statele membre se vor consulta între ele.
- Art. 4 – afirma că în cazul unui atac armat în Europa din parte unui stat sau grup de state împotriva unuia sau mai multor state, care făceau parte din tratat, fiecare stat semnatar va acorda atacatului ajutor imediat; se deduce caracterul defensiv al Pactului.
- Art. 5 – părțile semnatare cădeau de acord asupra creării unui comandament unic al forțelor armate, condus de mareșalul URSS, I.S. Konev, după care în anii 80 a fost numit Kulikov.
- Art. 6 – a fost creat un Comitet Politic, în care fiecare stat semnatar al tratatului era reprezentat de un membru al guvernului sau un alt reprezentant oficial.
- Art. 7 – părțile semnatare se obligau să nu participe la nici un fel de coaliții sau alianțe care ar fi încălcat principiile Pactului.
- Art. 8 – amintea de respectarea independenței reciproce și neamestecul în politica internă.
- Art. 9 – tratatul era deschis și altor state, indiferent de originea doctrinară.
- Art. 11 – tratatul era valabil 20 de ani, după care, dacă va fi nevoie, va fi prelungit.
- a fost al doilea bloc militar mondial; creat în Europa avea ca zonă de „responsabilitate” spațiul european al fostei URSS, Europa Centrală și trei state din Pen. Balcanică: Bulgaria, Albania, România,
- a acționat în virtutea unei curse (vezi NATO) ce avea în frunte un singur stat: URSS,
- acțiunile care au marcat existența Pactului:
 - intervenția din Ungaria și înăbușirea „primăverii de la Praga” (august 1968)

- forțele sovietice prezente în diferite state comuniste (în RDG-400.000, Cehoslovacia-80.000, Ungaria-65.000, Polonia-58.000) au susținut regimul politic: Polonia (1970, 1976, 1980, 1981), Cehoslovacia (1968); în zonele sovietice – Odessa, zona sud.Carpatică – URSS avea permanent 25 de divizii mecanizate și divizii de tancuri gata să atace în orice moment; superioritatea armamentului convențional dintre cele două blocuri militare era de partea Varșoviei: 11.000 tancuri-NATO/27.000 tancuri Varșovia; 3.300 aviație tactică-NATO/ 5.650 Varșovia (se pune problema calității);
- nu a fost folosit niciodată în caz de agresiune armată, acesta intervenind împotriva „punerii la punct” a propriilor membrii.
- 1 iulie 1991 – „prin dorința comună a fondatorilor săi” în frunte cu URSS, Pactul a fost desființat;
- Colin Powell: „NATO nu mai are cu cine să se bată: Dumnezeu, am rămas fără inamic! Nu-i mai avem ca adversari decât pe Fidel Castro și pe Kim Ir Sen. Ce se va întâmpla cu cele 8 milioane de oameni aflați sub arme? De cine va fi înghițit acest complex militar-industrial imens?” – inamicul avea, însă, să apară, sub o altă formă – „în spatele lui *Homo sovieticus* se proliferază (...) *Homo islamicus*” (Helene Carrere de Encausse, *Imperiul spulberat. Revolta națiunilor în URSS*, Editura Remember, 1993).

Bibliografie selectivă:

- Emil I. Emandi, Gh. Buzatu, V. S. Cucu, *Geopolitica*, vol.I, Iași, 1993.
- Nicolae Ciachir, Gheorghe Bercan, *Diplomația europeană în epoca modernă*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984.
- Nicolae Ciachir, *Istoria relațiilor internaționale de la Pacea Westfalică (1648), până în contemporaneitate (1947)*, București, Editura Oscar Print, 1998.
- S. Boncu, *Securitatea europeană în schimbare. Provocări și soluții*, București, 1995.
- S. Tămaș, *Geopolitica-o abordare prospectivă*, București, 1995.
- Mariana Cojoc, *Evoluția intereselor geostrategice ale Rusiei în bazinul Mării Negre (sec. XVIII – începutul sec. XIX)*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române”, tom III/1, 2000, Editura Companiei Naționale Administrația Porturilor Maritime Constanța, 2001, pp. 151-166
- H. J. Morgenthau, *A realist theory of International Politics*, Chicago, 1971.
- Idem, *Politics in the 20th Century*, Chicago, 1962.
- P. Boniface, *Relațiile Est-Vest, 1945-1991*, Iași, 1998.
- P. Calvocoressi, *World Politics since 1941*, Londra, New York, 1991.
- S.P. Huntington, *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*, București, 1998.
- Al. Vianu, C. Bușe, Z. Zamfir, Gh. Bădescu, *Relații internaționale în acte și documente*, vol. I, 1917-1939 ; vol. II, 1939-1945; vol.III, 1945-1982, București, 1976-1983.
- *Tratatul de la Varșovia, 1955-1980. Culegere de documente*, București, 1981.
- Mariana Cojoc, Marian Cojoc, *Propagandă, contrapropagandă și interese străine la Dunăre și Marea Neagră (1919-1939). Documente*, partea I, București, 2003.
- L. Loghin, *Mari conferințe și tratate internaționale, 1939-1945*, București, 1989.
- M. E. Ionescu, *După hegemonie. Patru scenarii de securitate pentru Europa de est în anii '90*, București, 1993.
- F. Gârz, *NATO: globalizare sau dispariție; de la războiul rece la pacea pierdută*, București, 1995.
- V. Stan, *România și eșecul campaniei pentru Vest*, București, 1999.
- *10 întrebări despre negocierile de aderare a României la Uniunea Europeană*, București, 2000.
- Jean Servier, *Terorismul*, Iași, Institutul European, 2002.
- Călin Hentea, *Propagandă fără frontiere*, București, Editura Nemira, 2002.
- Paul Dobrescu, *Geopolitica*, București, Editura Comunicare.ro, 2003.

- Bernard Lewis, *From Babel to Dragomans. Interpreting the Middle East*, Oxford, University Press, 2004.
- *International Relations Theory Today*, edited by Ken Booth and Steve Smith, Pennsylvania, The Pennsylvania State University Press, 1997.
- Henri Lammens, *Islamul. Credințe și instituții*, București, Grupul editorial Corint, 2003.
- Hala Jaber, *Hesbollah. Născuți cu răzburarea-n sânge*, Filipeștii de Pădure, Prahova, f.a.
- Paul Claval, *Geopolitică și geostrategie. Gândirea politică, spațiul și teriroriul în secolul al XX-lea*, București, Editura Corint, 2001.
- Alexey G. Arbatov, *The Transformation of Russian Military Doctrine: Leassons Learned from Kosovo and Chechny*, The George C. Marshall European Center for Security Studies.
- Philippe Gaudin (coordonator), *Marile religii: iudaismul, creștinismul, islamismul, hinduismul și budhismul*, București, Editura Orizonturi, 2005.
- Claudiu Nicolae, *Schimbarea organizației militare, o perspectivă (neo)instituționalistă*, București, Editura Tritonic, 2004.
- Andrei Miroiu, *Balanță și hegemonie*, București, Editura Tritonic, 2005.
- Michel Palmer, *Bătălia pentru știri. Corespondenți de război, ziariști și istorici confrunțați cu conflictele iugoslave*, București, Editura Tritonic, 2003.
- *America atacată*, editor Zamfir M. Rusu, București, Editura Bogdana, 2001.
- Zygun Bauman, *Globalizarea și efectele ei sociale*, Filipeștii de Târg, Editura Antet XX Press.
- Gilbert Achcar, *Noul Război Rece. Lumea după Kosovo*, București, Editura Corint, 2002.
- Xavier Raufer, *Cele 13 capcane ale haosului mondial*, București, Editura Corint, 2004.
- Francis Fukuyama, *Marea ruptură. Natura umană și refacerea ordinii sociale*, București, Editura Humanitas, 2002.
- Francis Fukuyama, *Construcția statelor. Ordinea mondială în secolul XXI*, Filipeștii de Târg, Editura Antet XX Press, 2004.
- Martin Wight, *Politica de putere*, Editura Arc, 1998.
- Kenneth N. Waltz, *Omul, statul și războiul*, Iași, Institutul European, 2001.
- Martin Griffiths, *Relații internaționale: școli, curente, gânditori*, București, Editura Ziua, 2003.
- Alvin și Heidi Toffler, *Război și antirăzboi. Supraviețuirea în zorii secolului XXI*, Filipeștii de Târg, Editura Antet XX Press.
- Ionel Nicu Sava, *Studii de securitate*, București, 2005.
- Mary Lyndon Shanley, Uma Narayan, *Reconstrucția teoriei politice. Eseuri feministe*, Iași, Editura Polirom, 2001.
- Patrick Dunleavy, Brendan O'Leary, *Teoriile statului. Politica democrației liberale*, Chișinău, Editura Epigraf, 2002.
- Robert E. Goodin, Hans-Dieter Klingemann (coordonatori), *Manual de știință politică*, Iași, Editura Polirom, 2005.